

Nikita Chrusjtjov

9. Arvet efter Stalin

Ur *Chrusjtjov minns*

Inledning

Efter Stalins död började man i stort sett omedelbart reformera det sovjetiska kommunistpartiet och ändra den förda politiken. Detta kapitel innehåller två avsnitt, om utrensningen av Berija och den viktiga 20:e partikongressen.

Utrensningen av Lavrentij Berija, chef för säkerhetstjänsten, spelade en viktig roll i Chrusjtjovs avstalinisering och väg till makten. Men Chrusjtjovs version har uppenbara brister och luckor – han undviker t ex att ta upp allvarliga politiska motsättningar som rådde vid den aktuella tidpunkten (t ex om Tysklandspolitiken^{*}). Samtidigt bygger hans argumentation till stor del på konspirationstänkande, som att Berija var ute efter att misskreditera partiledningen genom att bygga datjor i Suchumi vid Svartahavskusten.

Vi har kompletterat Chrusjtjovs redogörelse med ett avsnitt ur 1962 års upplaga av *Sovjetunionens kommunistiska partis historia*. Den är mycket kortfattad och säger, utan att konkretisera, i stort sett bara att Berija försökte ställa säkerhetsorganen över partiet och regeringen, samt utnyttja dem mot partiet, partiledningen och sovjetregeringen.

Den 20:e partikongressen är en milstolpe i Sovjetunionens historia efter Stalins död, den enskilt viktigaste och mest kända händelsen under Chrusjtjov-epoken. Här får vi Chrusjtjovs version av hur man förberedde kongressen och hur det hemliga talet kom till.

Detta har kompletterats med en bilaga med avsnittet om 20:e partikongressen ur *Sovjetunionens kommunistiska partis historia*, som ger den officiella synen på partikongressen när Chrusjtjov fortfarande var i ledningen för Sovjet.

Allra sist nedan har tillfogats lästips som på olika sätt kompletterar Chrusjtjovs framställning av historien.

OBS: Avsnitten i svenska upplagan av *Chrusjtjovs minns* innehåller *kursiverade* inledningar, skrivna av brittiske historikern *Edward Crankshaw* (dvs inte Chrusjtjov).

Tillägg till noter av undertecknad anges inom []

Martin F

Innehållsförteckning

Hur Berijas fall förbereddes	1
Bilaga: SUKP:s historia om Berijaaffären	14
Den XX:e partikongressen	15
Bilaga: Tjugonde partikongressen och dess historiska betydelse	23

^{*} Den nämns dock i den resolution om Berija som partiets centralkommitté antog efter Berijas arrestering, se [Sovjetiska partiledningen om utrensningen av Berija](#). Och stalinisten Molotov lägger stor vikt vid Berijas Tysklandspolitik – se *Molotov Remembers* (1991), s 333-337. Dessutom tar Chrusjtjov själv upp saken i sina utvidgade minnen: *Memoirs of Nikita Khrushchev, Volume 2: Reformer* (2006), s 183-4.

Hur Berijas fall förbereddes

Konspirationen mot Berija började Chrusjtjov för sin del tydligen förbereda redan då han, hans kolleger och Svetlana Allilujeva stod vid Stalins dödsläger. Även här överensstämmer Svetlanas och Chrusjtjovs vittnesbörd om Berijas otroliga uppträdande. Bägge frapperades av det triumfatoriska leende som Berija anlade, då han ögonblicket efter Stalins död gav order att hans bil skulle köras fram. Uppenbart hade Berija brått att komma bort från Kuntsevo för att kunna överta kontrollen över säkerhetstrupperna och på så sätt komma i starkast möjliga position. (Det kan här nämnas att Svetlana Allilujeva på alla sätt understryker Chrusjtjovs välvilliga hållning till henne både vid detta tillfälle och senare). Det synes alldeles säkert att Berija var besluten att försöka gripa den högsta makten. Men samma önskan hystes av Malenkov, som för en tid i egenskap av ministerpresident och partiets förstesekreterare framstod som Stalins efterträdare, med Berija som närmaste man. Malenkov och Berija var för en tid bundsförvanter, och båda räknade utan tvivel med att kunna utnyttja den andre. Men Chrusjtjov siktade högt. För ögonblicket accepterade han Malenkov-Berija-koalitionen. Redan efter tio dagar tvangs emellertid Malenkov att med bibehållande av ministerpresidenturen avstå från partisekreterareskapet – vilket sex månader senare officiellt övertogs av Chrusjtjov. Dennes underförstådda anspråk på att själv ha varit den ledande i sammansvärjningen emot Berija är helt säkert i stora drag sant, låt vara att vi har rätt att betvivla att det gick till precis så som han berättar. Det fanns flera som genomsådde Berijas avsikter och den fara som maktens samlande i hans händer skulle medföra. Bortsett från enskilda medlemmar av presidiet hystes sådana tankar framförallt inom nästan hela arméledningen; denna hatade nämligen Malenkov, därför att han under kriget hade verkat som Stalins spion. Troligen inskred några av marskalkarna – bland vilka många hade haft ett angenämt samarbete med Chrusjtjov under kriget – mycket mera aktivt i konspirationens förberedande stadium än som framgår av denna skildring. Det fanns också vida viktigare frågor att debattera än det föreslagna anläggandet av en datja i Suchumi, hur fantastisk denna episod än må förefalla. Och själva sammansvärjningen måste ha varit en brutalare historia än enbart ett intrigerande för vinnande av halvhjärtat bistånd. Chrusjtjovs egen berättelse om hur det gick till när Berija fängslades avviker visserligen på flera punkter från några av de otäckaste relationer som han själv vid olika tillfällen undfagnade besökande utländska kommunister med, men den är troligen sann. Den officiella kommunikén om rättegången mot Berija och en hel rad av underlydande samt deras domfällande återges i Robert Conquests ”Power and Policy in the USSR”. Conquest ger också den fylligaste och mest sammanhängande framställning som finns av den kamp som fördes innanför Kremles murar mellan 1945 och 1960 – ett ämne som Chrusjtjov i sitt memoarverk inte har mycket att säga om.

Stalin var död, och där vi stod vid hans dödsbädd verkade hans död som den ohyggligaste tragedi, men jag fruktade att vi ännu skulle få uppleva mycket värre saker. Var och en av oss upplevde Stalins död på sitt eget sätt. Jag tog hans död mycket hårt. För att vara ärlig tog jag den inte så hårt därför att jag skulle ha varit så djupt fäst vid Stalin – även om jag faktiskt var fäst vid honom. Han var en gammal man, och döden hade redan länge varit honom hack i häl. När allt kommer omkring är döden någonting oundvikligt. Alla människor föds, och alla människor måste dö. Det är ett faktum här i livet. Men vad som oroade mig mera än själva detta dödsfall var sammansättningen av det presidium som Stalin lämnade efter sig, och framför allt av den befattning som Berija nu av allt att döma försökte ordna åt sig själv. Allt detta varslade om allvarliga komplikationer och obehagliga överraskningar – med, skulle jag till och med säga, katastrofala konsekvenser.

Så snart det stod klart att Stalin var död, blev Berija strålande glad. Han verkade pånyttfödd och förnygrad. För att uttrycka sig brutalt hade han ett inflyttningskalas över Stalins döda kropp redan innan den lades ner i kistan. Berija var övertygad om att det ögonblick som han

så länge hade väntat på nu äntligen hade kommit. Nu fanns det ingen makt på jorden som kunde hålla honom tillbaka. Ingenting kunde ställa sig i vägen för honom. Nu kunde han göra precis vad han ansåg lämpligt. Man kunde utläsa dessa triumferande tankar i hans minspel när han beställde fram sin bil och åkte till staden medan vi stannade kvar i datjan.

Jag visste att Malenkov aldrig hade haft en ställning eller spelat en roll som han kunde kalla sin egen, och att han helt enkelt hela tiden hade fungerat som springpojke. Stalin brukade mycket träffande säga under sina samtal med den inre kretsen: ”Den där Malenkov är en bra kontorist. Han kan snabbt skriva ut en resolution. Han är också en person på vilken man med fördel kan lägga ansvar, men han har alls ingen förmåga till självständigt tänkande eller initiativ.”¹ Malenkov hade alltid tyckt att det var lönsamt att hålla sig väl med Berija, fast han visste att Berija toppred honom och hånade honom. Och i det fallet hade Malenkov absolut rätt – det lönade sig att hålla sig väl med Berija. Det var framförallt för att Malenkov stod så nära Berija som han lyckades bevara sin ställning hos Stalin trots Stalins låga uppfattning om honom som ledare. Nu när Stalin var död, var Malenkov säker på att han skulle kunna vara ”till god nytta” för Berijas planer, som Berija själv en gång hade sagt mig.

Det var sådana tankar som virvlade omkring i min hjärna medan jag stod vid Stalins döda kropp i datjan.

När Berija hade gått, beslöt vi kvarvarande att sammankalla alla ledamöterna av byrån och presidiet. Medan vi väntade på dem, vandrade Malenkov nervöst fram och tillbaka. Jag beslöt att utan dröjsmål ha ett samtal med honom. Jag gick fram till honom och sade: ”Jegor [Georgij], jag vill tala med er.”

”Om vad då?” frågade han kallt.

”Nu när Stalin är död, har vi någonting att diskutera. Vad ska vi nu ta oss till?”

”Vad finns det att prata om? Vi väntar tills alla är församlade, och sedan talas vi vid. Det är därför som vi har sammankallat det här mötet.” Det här verkade vara ett nog så demokratiskt svar, men jag tolkade det annorlunda. Jag räknade ut att han menade att han redan hade pratat igenom saken med Berija och att allt redan var beslutat för den närmaste framtiden.

”Nåja, som ni vill”, sade jag. ”I så fall talas vi vid senare.”

Alla som vi hade underrättat samlades i datjan, och de såg att Stalin var död. Sedan kom också Svetlanka. Jag gick ut för att möta henne. Hon var mycket upprörd och började gråta. Jag kunde inte heller lägga band på mig. Jag brast också i gråt, och jag grät uppriktigt över Stalins död.

Men det var inte bara för att Stalin var död som jag grät. Jag var djupt bekymrad för både partiets och vårt lands framtid. Jag hade redan fullkomligt klart för mig att Berija skulle börja trakassera oss alla och spela översittare, och att det kunde vara början till slutet. Jag hade redan länge vetat att han inte var någon verklig kommunist. Jag betraktade honom som en förrädisk opportunist som inte drog sig för någonting för att få sin vilja igenom. Jag betraktade inte hans inställning som kommunistisk. Han var en slaktare och lönnmördare.

När mötesdeltagarna hade samlats, började fördelningen av de nya portföljerna. Berija föreslog genast Malenkov till ordförande i ministerrådet. Och han hade knappt sagt det förrän Malenkov föreslog Berija till sin förste ställföreträdare. Han föreslog också att ministeriet för statssäkerheten och inrikesministeriet skulle sammanslås till ett enda ministerium för inrikes ärenden med Berija som minister — en till synes anspråkslös post för Berija att sträva efter.²

¹ Bara fem månader tidigare, i oktober 1952, hade Stalin demonstrerat sin allt annat än låga uppfattning om Malenkov genom att låta honom utarbeta den allmänna rapporten till XIX:e partikongressen.

² Inte så anspråkslös. Tidigare hade Chrusjtjov sagt att det just var detta han fruktade. Berija utsågs också till förste vice ordförande i ministerrådet (förste vice premiärminister).

Jag satt tyst. Jag var rädd för att Bulganin skulle protestera mot detta regelvidriga förfarande, men Bulganin satt också tyst. Jag kunde mycket väl se vad de andra tyckte om saken. Om Bulganin och jag hade protesterat mot Berijas och Malenkovs sätt att leda mötet, skulle vi ha anklagats för att vilja ställa till gräl och oordning och för att inleda en intern kamp inom partiet redan innan Stalins kropp hade kallnat. Jag kunde se att utvecklingen gick i den riktning som jag hade fruktat.

Molotov och Kaganovitj utsågs båda till förste vicepremiärministrar tillsammans med Berija. Vorosjilov utnämndes till ordförande i högsta sovjets presidium [Sovjetunionens president], i vilken befattning han efterträdde Sjvernik.³ Berija var synnerligen respektlös i sina anmärkningar om Sjvernik, han framhöll att denne var okänd för nationen i stort och därför olämplig för en framträdande ställning inom ledarskapet. Jag hade inte svårt att se att alla dessa omplaceringar passade mycket bra in i Berijas stora plan. Så försökte till exempel Berija genom att befordra Vorosjilov till ordförandeskapet i högsta sovjets presidium göra denne till en kraft som han kunde lita på när han inledde följande rond av sitt slaktande. Sedan föreslog Berija att jag skulle befrias från mina uppgifter som sekreterare i partikommittén i Moskva så att jag kunde koncentrera mig på mitt arbete inom centralkommitténs sekretariat. Ytterligare utnämningar gjordes och förslag framställdes. Sedan beslöt vi om hur begravningen skulle arrangeras och hur Stalins död skulle förkunnas för folket.⁴

Så hade vi då förlorat Stalin och började själva sköta regeringstyglarna.

Under begravningen och genast efter den, uppträdde Berija uppmärksamt och aktningsfullt mot mig, vilket förvånade mig. Han avbröt inte sina demonstrativt vänskapliga förbindelser med Malenkov, men han började etablera lika vänskapliga förbindelser med mig. Berija och Malenkov tog nu för vana att ta mig med på sina promenader på Kremloområdet. Naturligtvis ville jag varken motsätta mig eller göra invändningar, men min uppfattning om Berija förändrades inte. Tvärtom, den befästes. Jag förstod att hans vänlighet mot mig var ett trick. Det var, som vi ofta uttryckte oss, Berijas asiatiska slughet som här kom till synes. Med detta uttryck menade vi en man som tänker ett och säger ett annat. Jag visste att Berija bedrev en hycklande politik gentemot mig, han lekte med mig och försökte locka mig att sänka garden, samtidigt som han väntade på ett tillfälle att göra sig av med mig innan han överflyttade sitt intresse på någon annan.

Det beslöts att Malenkov och jag skulle utarbeta dagordningen för presidiets sessioner. Malenkov skulle föra ordet vid dessa sessioner, och jag skulle samarbeta med honom för att bestämma dagordningen.

Berija satt allt säkrare i sadeln för var dag som gick, och hans arrogans ökades i proportion därtill. Han utvecklade hela sin aktningvärda skicklighet som provokatör.

Sedan kom den första sammanstötningen mellan Berija och Malenkov å ena sidan och de övriga medlemmarna av presidiet å den andra. Presidiet hade redan undergått en rätt betydande förändring. Vi hade upplöst det stora presidiet och den lilla byrån som Stalin hade inrättat vid centralkommitténs första plenum efter den XIX:e partikongressen. Vi hade återgått till en trång krets som omfattade omkring elva personer. Vid en av presidiets sessioner framställde Berija följande förslag:

³ N. N. Sjvernik, en av Stalins äldsta och trognaste anhängare, fullföljde största delen av sin karriär som ledare för den sovjetiska fackföreningsorganisationen. Ordförandeskapet i högsta sovjets presidium, eller med andra ord befattningen som Sovjetunionens president, var i det stora hela en ceremonieell syssla. Också Bulganin utnämndes till förste viceordförande i ministerrådet, tillsammans med Berija, Kaganovitj och Molotov. Chrusjtjov fick ingen ministerpost. Hans styrka låg i hans ställning som medlem av presidiet och partisekretariatet.

⁴ När tillkännagivandet kom innefattade det den sedermera så berömda vädjan till det sovjetiska folket att undvika ”panik och oordning”.

”Eftersom många fängelse- och förvisningsdomar närmar sig sitt slut och alla dessa tidigare straffångar och förvisade kommer att återvända till sina hem, föreslår jag att vi antar ett beslut som inte tillåter dem att återvända hem utan specialtillstånd från ministeriet för inrikes ärenden. Och jag föreslår att vi förpliktar dem att bosätta sig i områden som bestäms av ministeriet för inrikes ärenden.” Eller, med andra ord, som bestäms av Berija själv. Detta förslag var ett oroande tecken på vart Berija syftade.

Jag blev uppbragt och opponerade mig mot honom. ”Jag motsätter mig kategoriskt den godtyckliga bestämmanderätt som ni nu föreslår”, sade jag. ”Vi har haft alldeles tillräckligt av sådant i det förgångna. Nu när vi har börjat tänka mera kritiskt och omdömesgillt på hur det förgångna ska bedömas, förstår vi att vi inte längre kan påtvinga folket den här typen av laglöshet, förklädd som lag. De här straffångarna och förvisade som ni talar om blev arresterade, förhörda, rannsakade och dömda av stats säkerhetskommissariatets trojkor.⁵ De beviljades aldrig förmånen av vittnen, åklagare eller domare – de blev helt enkelt anhållna, kastade i fängelse eller dödade. Nu säger ni att dessa människor, vilkas strafftider fastställdes av trojkorna, återigen skulle berövas alla sina rättigheter, behandlas som brottslingar och inte ens få välja var de vill slå sig ner. Det är helt oacceptabelt.”

De andra stödde mig. Berija tog slutgiltigt tillbaka sitt förslag, och eftersom det var Malenkov som förde protokollet, blev motionen aldrig införd i detta. Senare framförde Berija vad som kunde tyckas vara en liberal motion. Han föreslog att vi skulle ändra en gammal regel som begränsade fängelse- och förvisningsstraffen till ett maximum av tjugo år för dem som arresterades och dömdes av trojkorna. Han föreslog att maximistraffet skulle sänkas från tjugo till tio år. Det här verkade vara ett nog så liberalt förslag, men jag förstod vart Berija ville komma.

”Jag motsätter mig kategoriskt det här förslaget också”, sade jag. ”Jag är emot det därför att vi borde revidera hela systemet med arresteringar och undersökningar, inte bara modifiera detaljerna. I det här fallet vill ni också befrämja godtyckliga metoder. I själva verket betyder det ingenting om maximistraffet är tjugo eller tio år därför att ni alltid kan döma någon till tio år och sedan till ytterligare tio år. Om ni anser det nödvändigt kan ni döma någon som ni inte gillar till det ena tioårsstraffet efter det andra, ända till hans död. Vad som nu behövs är en radikal revision av den oantagbara principen att arrestera och döma folk som var rådande under Stalins tid. Vad ni nu strävar till är att legalisera denna godtyckliga metod – ni vill legalisera status quo. Vi håller nu på att samla dokument som visar hur de metoder som ni nu föreslår i det förgångna har tillämpats godtyckligt och illegalt, och hur det har lett till att partiet har skadats.”

Också den här gången tog Berija tillbaka sin motion. Jag hade nu två gånger kraftigt opponerat mig mot honom. Jag betvivlade inte att han visste exakt var jag stod och att han planerade sitt nästa drag. Berija kunde aldrig förlika sig med vetskapen om att någon stod i vägen för honom.

Och vad blev den skurken Berijas nästa drag? Här skall jag berätta vad som hände. En dag var vi ute och gick någonstans — Berija, Malenkov och jag — bara för att få oss en liten promenad, och Berija började utveckla följande idé: ”Vi är nu alla i Guds händer, som man förr brukade säga. Vi blir inte yngre, någon av oss. Vad som helst kan hända vem som helst av oss, och vi skulle i så fall lämna efter oss våra familjer. Vi borde ägna vår annalkande ålderdom och våra familjer en tanke. Därför skulle jag vilja föreslå att regeringen bygger datjor som den sedan överlämnar åt landets ledare för deras personliga bruk.” Detta förslag var typiskt för Berija. Jag hade faktiskt börjat vänta mig detta allt annat än kommunistiska sätt att tänka av honom. Det stod helt i samklang med hans sätt att fungera. Jag var övertygad om att

⁵ Tillfälligt sammansatta grupper om tre, som samtidigt fungerade som åklagare och domare och som fungerade ytterst summariskt och godtyckligt.

idén med datjorna ingick i något slag av provokation. Men jag sade ingenting, jag bara lyssnade. Sedan sade han: ”Jag föreslår att dessa datjor byggs i Suchumi (vid Svartahavskusten) hellre än utanför Moskva — och inte i utkanterna av Suchumi utan i centrum. Vi kunde röja upp stadens centrum och förvandla det till en park med persikoträd.” Han började nu utbreda sig om vilken underbar stad Suchumi var och om de persikor och vindruvor som växte där. Han hade alltsammans färdigplanerat - vilken personal som skulle användas och vilka resurser som behövdes. Han tänkte i väldig och ståtlig skala. Han fortsatte: ”Ministeriet för inrikes ärenden kommer att ha överinseendet över detta projekt. Och vi börjar med att bygga en datja åt er, Jegor [Malenkov] — och sedan en åt er, Nikita och sedan åt Molotov, Vorosjilov och de andra.”

Jag lyssnade tills han var färdig och brydde mig inte om att opponera mig mot honom. Jag sade bara: ”Ja, ja, vi får väl tänka på saken” — som jag hade varit ense med honom.

När diskussionen var avslutad och vi gick till våra bilar, åkte Berija, Malenkov och jag ut till våra datjor på landet. Vi åkte alla tre i samma bil ända till avtagsvägen på Rublevvägen, där Malenkov och jag skulle svänga åt vänster medan Berija skulle fortsätta rakt fram. Malenkov och jag steg ur bilen och förflyttade oss till en annan. När vi var på tu man hand, sade jag till Malenkov: ”Vad anser ni egentligen om Berijas idé? Enligt vad jag kan förstå är det den mest genomskinliga provokation.”

”Varför tror ni det?”

”Jag har fullt klart för mig att Berija är en provokatör. Han vill bygga dessa datjor som en provokation, ingenting annat. Men vi låter en tid gå utan att opponera oss. Vi låter honom göra vad han vill, och då kommer han att tro att ingen vet vart han strävar.”

Berija började följaktligen omsätta sin idé i praktiken. Han gav order om att ritningar skulle göras för dessa datjor. När de var färdiga inbjöd han oss att komma och titta på dem. Han föreslog att byggnadsarbetena genast skulle sättas i gång. En välkänd byggnadsingenjör avgav en rapport om projektet. Denne kamrat har nu till uppgift att bygga atomkraftverk. Berija betraktade honom som en pålitlig bundsförvant. Han arbetade för Berija och gjorde allt som Berija befalld honom att göra. Vid detta sammanträde sade Berija att platsen för Malenkovs datja var omsorgsfullt vald så att Malenkov kunde se Svarta havet från sitt fönster och hålla ett öga på turkarna. ”Jegor”, sade Berija skämtsamt, ”ni kommer att kunna se Turkiet. Det är vackert. Ser ni vilket vackert hus det kommer att bli?”

När alla de andra hade gått, stannade jag kvar med Malenkov. Jag sade till honom: ”Det är av den allra största betydelse för Berijas planer att ert hus ska byggas mitt i centrum av Suchumi. Planerna förutsätter att många människor måste flyttas från sina boplatser.

Bostadsbyggnadsministeriet har sagt att datjaprojektet innebär att ett stort antal familjer måste tvångsförflyttas. Hela historien kommer att bli rena katastrofen för dem. De har bott i sina fastigheter i många generationer, och nu ska de plötsligt vräkas. Det här är inget skämt. Fattar ni ännu inte var provokationen ligger? Berija vill sätta i gång med ett slags pogrom, han vill kasta ut människor ur deras hem och riva ner deras hus för att bygga ett slags palats åt er. Datjan och tomtorna kommer att omges av en mur. Staden kommer att koka av harm och indignation. Folk kommer att fråga: 'För vem uppförs alla de här byggnaderna?' Och när allt är färdigt, kommer ni dit, och befolkningen ser er, ordföranden i ministerrådet, stiga ur er bil och försvinna in i ert palats. De kommer att se att pogromen och tvångsförflyttningen av alla dessa människor från deras hem skedde för er skull. Och hatet mot er kommer att spridas, inte bara till staden Suchumi utan till hela landet. Och det är just vad Berija vill. Han försöker manövrera in er i en så hopplös skandal att ni blir tvungen att avgå. Fattar ni inte? Berija säger att han också kommer att låta göra upp ritningar till en datja åt sig själv, men ni skall få se, den kommer han aldrig att bygga. Men åt er kommer han att bygga en, och sedan kommer han att utnyttja den för att misskreditera er.”

”Hur kan ni säga så där? Berija har gått igenom hela det här projektet med mig!”

Men det här samtalet kom Malenkov att börja fundera på saken.

En dag när Berija visade mig planerna för datjorna, sade han återigen med sin tjocka georgiska accent: ”Blir de här husen inte underbara?” ”Jo”, sade jag, ”det blir de faktiskt. Det var en lysande idé.”

”Varför tar ni inte hem planerna för att titta närmare på dem?”

Jag tog dem alltså med mig hem, men jag visste inte vad jag skulle göra med dem. Nina Petrovna [Chrusjtjovs hustru] råkade se dem och frågade: ”Vad är det här?” Jag berättade vad det var fråga om, och hon blev rasande. ”Det här är en rent skandalös idé!”

Jag kunde inte förklara hela intrigen för henne, så jag sade: ”Vi lägger undan dem, och så pratar vi om det senare.”⁶

Berija försökte skynda på byggandet av datjorna i Suchumi, men ingenting var ännu gjort när han arresterades. Efter hans arrestering avskrev vi hela projektet. Jag hade kvar ritningarna till datjorna i mitt hem ännu länge efteråt.

Men under tiden började läget utveckla sig. Berija försökte ingripa i partiets verksamhet, framför allt med hjälp av tjekan. Han fabricerade ett slags dokument om det rådande tillståndet bland partiets ledarskikt i Ukraina. Han hade alltså beslutat att rikta sitt första slag mot partiorganisationen i Ukraina! Jag var beredd på detta, därför att jag föreställde mig att han ville få mig inblandad. Jag var fortfarande i rätt hög grad ansvarig för Ukraina. Berija började samla in bevismaterial genom inrikesministeriets regionala avdelningar i Ukraina. Strokotj var chef för MVD:s [inrikesministeriets] kontor i Lwów.⁷ Han är numera död. Han var en hederlig kommunist och en god soldat. Före kriget hade han varit överste och chef för gränstrupperna i Ukraina. Under kriget hade han sedan förestått de ukrainska partisantruppernas högkvarter, och i den egenskapen brukade han rapportera till mig om läget i de ockuperade områdena bakom fiendens linjer. Jag hade fullt klart för mig att han var en hederlig och anständig människa. Efter kriget utnämndes han till inrikesministeriets representant i Lwówområdet. Vi kom senare underfund med att när den ukrainske inrikesministern, som var Berijas handgångne man, tog kontakt med Strokotj och av honom krävde material om de lokala partiarbetarna, svarade Strokotj att han inte var ansvarig för personalen och uppmanade honom att i stället ta kontakt med den regionala partikommittén. Då ringde Berija själv upp Strokotj och sade att om han tänkte ge sig in på hårklyverier, skulle han snart sitta där varken sol eller måne lyste. Vi kom underfund med detta intermezzo, först sedan vi hade arresterat Berija, men i det ögonblicket hade vi ingen aning om att partiet underminerades och underställdes det ukrainska inrikesministeriet.

Presidiet började diskutera en av Berija utarbetad promemoria om den etniska sammansättningen av de ledande organen i Ukraina. Berijas tanke var den att lokala [det vill säga icke-ryska] tjänstemän skulle bibehållas i sina ledande befattningar i sina egna republiker, och att de inte borde befordras till den centrala organisationen i Moskva. Som ett resultat av denna promemoria beslöts det att befria Melnikov från hans befattning som den ukrainska centralkommitténs förste sekreterare och utnämna Kiritjenko [en ukrainare] i hans ställe. Berija föreslog också att Kornejtjuk skulle utnämnas till ledamot av den ukrainska centralkommitténs presidium. Också detta gjordes, och den ukrainska centralkommittén samman kallades till plenarsession. Kornejtjuk förstod inte att han hade blivit befordrad för att befrämja Berijas mot partiet riktade strävanden, och följden var att han yttrade allehanda fördelaktiga ting om Berija och Berijas promemoria under detta plenum. Sedan utfärdades ett

⁶ En fascinerande inblick i Chrusjtjovs familjeliv och en glimt av ans mycket märkliga hustru.

⁷ T. A. Strokotj, generallöjtnant vid säkerhetspolisen. Senare (1955-1956) var han chef för MVD i Ukraina.

memorandum rörande de baltiska staterna, följt av ytterligare ett som rörde Vitryssland. Båda framhöll principen att välja ut republikernas ledarskap bland den lokala befolkningen. Vi godkände ett beslut att posten som förste sekreterare i de olika republikerna skulle innehas av en person som tillhörde republikens egen befolkning, inte av en ryss som skickades dit från Moskva.⁸

Nu råkade det emellertid vara så att Berijas inställning i denna fråga var korrekt och att den sammanföll med den ståndpunkt som hade intagits av Sovjetunionens centralkommitté, men han hade intagit denna ståndpunkt för att befrämja sina mot partiet riktade syften. Han predikade att det måste bli slut på den ryska dominansen inom de icke-ryska delrepublikernas ledarskap. Alla förstod att detta var riktigt och att det var i överensstämmelse med partilinjen, men till att börja med fattade folk inte att Berija tryckte på i detta avseende för att skärpa de nationalistiska spänningarna mellan ryssar och icke-ryssar, lika väl som spänningarna mellan det centrala ledarskapet i Moskva och delrepublikernas lokala ledarskap.

I detta skede tog jag Malenkov avsides och sade: ”Hör på mig, kamrat Malenkov, ser ni inte vart det här kommer att leda? Vi är på väg mot en katastrof. Berija vässar knivarna.”

”Javisst, men vad kan vi göra?” frågade Malenkov. ”Jag ser mycket väl vad som sker, men vad kan vi göra åt saken?”

”Tiden är inne att göra motstånd. Ni kan inte undgå att se att Berija har intagit en position som är fientlig mot partiet. Vi får inte acceptera de åtgärder som han nu vidtar. Vi måste avvisa hans förslag.”

”Ni menar att jag ensam ska sätta mig upp mot honom? Nej, det vill jag inte göra.”

”Vad kommer er att tro att ni blir ensam om ni sätter er upp mot honom? Till att börja med har vi er och mig – där har vi redan två. Jag är säker på att Bulganin också följer oss. Jag har mer än en gång utbytt åsikter med honom. Och jag är övertygad om att de andra också kommer att ansluta sig till oss om vi framför våra argument från en utgångspunkt som stadigt stöder sig på partilinjen. Svårigheten ligger i att ni aldrig ger någon en möjlighet att tala ut vid presidiets sessioner. Så snart Berija lägger fram en motion, skyndar ni er att stödja den och säger: 'Det där låter bra, kamrat Berija, det var ett fint förslag. Jag understöder det. Är någon av annan åsikt?' Och sedan går det genast till omröstning. Ge oss andra äntligen en chans att framföra våra åsikter, så får ni se vad som händer. Samla er. Var inte så nervös. Ni ska få se att ni inte är den ende som tänker som ni gör. Jag är övertygad om att många av medlemmarna är på vår sida mot Berija. Det är ju ni och jag som utarbetar dagordningen, så låt oss inkludera diskussion om vissa frågor där vi anser att Berija har fel. Sedan opponerar vi oss mot honom. Jag är övertygad om att vi kan övertala de andra presidiemedlemmarna att sluta upp bakom oss och att våra resolutioner blir antagna. Det gäller bara att försöka.”

Till slut gick Malenkov med på mitt förslag. Jag var både förvånad och glad. Vi skrev ut dagordningen för nästa presidiesession och inkluderade vissa frågor i vilka vi fick stöd av de andra, och Berija led nederlag. Detta förfarande upprepades vid ett antal sessioner, och först då blev Malenkov övertygad om att vi kunde använda partimetoder mot Berija för att avvisa förslag som enligt vår åsikt var skadliga för partiet och för landet. När Berija insåg att de övriga presidiemedlemmarna röstade ner honom, försökte han påskynda utvecklingen. Han iscensatte en häpnadsväckande uppvisning av sin egen stora betydelse, och försökte på alla tänkbara sätt demonstrera sin överlägsenhet. Jag förstod att tiden var inne att låta det gå till

⁸ Detta avsnitt handlar om den än så länge i dunkel höljda operation som inleddes av Berija för att befrämja tillsättandet av lokala ledare i delrepublikerna. Berija blev arresterad och skjuten innan det stod fullt klart vart han syftade med dessa åtgärder på lång sikt, men Chrusjtjovs förklaring är förmodligen riktig. A. I. Kiritjenko var i själva verket en av Chrusjtjovs skyddslingar som skulle nå höga poster i sin herres skugga ända till sitt plötsliga och aldrig förklarade fall 1960.

konfrontation. Vi var nu mitt uppe i en mycket farlig period. Det val tid att handla.

Jag sade till Malenkov att vi måste tala med de andra presidiemedlemmarna och se till att vi fick deras stöd. Uppenbarligen var detta en sak som inte kunde göras under en session där Berija var närvarande. Vi måste tala mellan fyra ögon med var och en av medlemmarna särskilt för att komma underfund med hur de i själva verket ställde sig till Berija. Till slut gick Malenkov med på detta och sade: ”Ja, vi måste handla.”

Jag visste redan att Bulganin stod fast på partilinjén och att han var fullt medveten om den fara för partiet som Berija representerade. Malenkov och jag kom överens om att jag till att börja med skulle tala med kamrat Vorosjilov. Vorosjilov och jag var båda medlemmar av en kommission, jag minns inte vilken. Jag beslöt att detta skulle vara min förevändning för att gå och tala med honom. Jag ringde till honom och sade att jag ville träffa honom för att diskutera frågor som rörde kommissionen. Kamrat Vorosjilov svarade att han hellre ville söka upp mig i centralkommitténs byggnad. ”Nej”, sade jag, ”låt mig hellre komma till ert kontor.” Han envisades fortfarande med att komma till mig, men till slut fick jag min vilja fram. Malenkov och jag kom överens om att jag skulle stanna vid hans bostad på vägen hem, och att vi skulle äta middag tillsammans och prata om hur sammanträffandet med Vorosjilov hade avlupit. Malenkov och jag bodde i samma hus och i samma trappuppgång. Min våning låg strax ovanför hans.

Jag gick till kamrat Vorosjilovs kontor i högsta sovjets lokaler, men jag lyckades inte som jag hade hoppats. Jag hade knappt kommit in genom dörren förrän Vorosjilov började sjunga Berijas lov: ”Vilken enastående man har vi inte i Lavrentij Pavlovitj, kamrat Chrusjtjov! Vilken enastående människa!”

”Kanske det ändå inte är så”, svarade jag. ”Kanske ni överskattar honom.” Men sedan Vorosjilov hade hälsat mig på detta sätt, kunde jag ju omöjligt tala rent ut med honom om Berija. Jag tänkte att det var möjligt att Vorosjilov hade uttryckt sig på detta sätt därför att han var rädd för att vara avlyssnad, att han hade sagt det för ”Berijas öron” [slang för avlyssningsapparater]. Å andra sidan kunde det också vara för att han betraktade mig som Berijas bundsförvant. Detta var fullt möjligt eftersom Berija, Malenkov och jag ofta syntes tillsammans. Hur som helst var min uppfattning om Berija diametralt motsatt den som Vorosjilov hade gett uttryck för. Men om jag rent ut hade sagt vad jag ville säga, skulle jag ha försatt Vorosjilov i en mycket obehaglig situation. Av ren stolthet skulle det ha varit omöjligt för honom att instämma med mig. Han kunde inte medge att han hade samma uppfattning som jag efter att ha lovordat Berija så snart jag kom in genom dörren. När allt kom omkring bestämdes ju min egen inställning av min övertygelse att det var nödvändigt att eliminera Berija.

Vorosjilov och jag utbytte följaktligen några ord om den fråga som var min officiella förevändning för att be om ett sammanträffande med honom. Det var en mycket obetydlig fråga, och jag lämnade honom snart för att, som överenskommet var, äta middag hos Malenkov. Jag meddelade Malenkov att det inte hade blivit någonting av mitt besök hos Vorosjilov och att jag inte hade kunnat tala rent ut med honom.

Kamrat Malenkov och jag kom sedan överens om att jag skulle tala med kamrat Molotov, som var utrikesminister och som tidigare hade ringt till mig och frågat om vi kunde träffas i centralkommitténs lokaler för att diskutera en fråga som rörde utrikesministeriets personal. Jag använde hans telefonsamtal som förevändning för att komma överens om ett möte och ringde till honom och sade: ”Ni ville tala med mig. Jag är beredd att träffa er när som helst. Om ni kan, vore det bra om ni kom hit med detsamma. Vi talar om er personal.” Han kom kort därpå och sade: ”Låt oss tala om personal men inte om utrikesministeriets personal.” Jag gav honom mina synpunkter på Berijas roll. Jag berättade för Molotov vad för en människa Berija i själva verket var och vilka faror som hotade partiet om vi inte omintetgjorde hans intrigerande mot partiets ledarskap. Jag hade tidigare talat om för honom att Berija redan hade

börjat förverkliga sin plan att förvärra de nationalistiska spänningarna i delrepublikerna.

Uppenbarligen hade Molotov själv funderat en hel del på detta. Det var ju ganska naturligt att det här problemet måste uppta hans tankar, han kände ju till allt som hade hänt under Stalins tid. På den tiden då Molotov fortfarande åtnjöt Stalins fulla förtroende, hade jag ofta hört honom i kraftfulla ordalag uttala sig mot Berija, ehuru aldrig i Stalins närvaro. Molotov hade personligen fallit offer för Berijas hyckleri och förrädiska provokationer under sessionerna hos Stalin, och mer än en gång hade jag hört honom rakt i ansiktet på Berija kalla dennes skumma verksamhet vid dess rätta namn. Därför kunde jag se att så snart jag kom till den allvarliga fråga som jag ville avhandla med Molotov, skulle han vara helt ense med mig.

”Ja”, sade han, ”jag är av samma åsikt. Men nu måste jag fråga er en sak. Hur ställer sig Malenkov till det här?”

”Jag diskuterade det här med er enligt överenskommelse med Malenkov och Bulganin. Vi har redan utbytt åsikter i denna fråga.”

”Det är alldeles rätt att ni tar upp den här frågan”, sade då Molotov. ”Jag är helt överens med er, och ni kan räkna med mitt helhjärtade stöd. Men säg mig en annan sak. Vart exakt vill ni komma? Vart kommer allt det här att leda?”

”För det första måste vi befria Berija från hans befattningar som medlem av presidiet, viceordförande i ministerrådet och minister för inrikesärendena.”

Molotov invände att detta inte var tillräckligt. ”Berija är mycket farlig. Därför tror jag att vi måste, så att säga, ty oss till extremare åtgärder.”

”Ni anser alltså att vi kanske borde anhålla honom för förhör?” Jag sade ”anhålla” i stället för ”arrestera”, eftersom det ännu inte fanns några anklagelser för brottsligt förfarande mot Berija. Jag kunde utan vidare tro på att han hade varit mussavatisternas agent, som Kaminskij hade sagt, men Kaminskijs beskyllning hade aldrig bekräftats. Det hade aldrig föranstalts någon undersökning av Berijas verksamhet i Baku. Och vad Berijas provokatoriska uppträdande beträffade, hade vi bara vår intuition att gå efter, och man kan inte arrestera någon på blotta intuitionen. Det var därför som jag sade att vi borde ”anhålla” honom för förhör. Molotov och jag kom överens om detta och skildes. Senare redogjorde jag för samtalet inför kamrat Malenkov och kamrat Bulganin.

Vi beslöt att det var bäst att skynda på utvecklingen, eftersom vi kunde bli avlyssnade av ”Berijas öron” eller någon kanske släppte ut katten ur säcken. Kort sagt, upplysningar om de åtgärder som vi avsåg att vidta kunde nå Berija, och Berija kunde utan svårighet låta arrestera oss alla.

Vi kom överens om att jag skulle tala med Saburov som på den tiden var medlem av presidiet. När jag talade med Saburov sade han mycket hastigt: ”Jag är helt överens med er.” Sedan frågade han: ”Men hur är det med Malenkov?” Alla som jag talade med ställde samma fråga.

Vid den tidpunkten befann sig Kaganovitj inte i Moskva. Han gjorde en inspektionsresa till trävaruindustrierna. När han återvände, bad jag honom titta in till mig på centralkommittén. Han kom dit på kvällen och vi satt länge och pratade. Han berättade för mig i detalj om Sibirien och om sågverken. Jag försökte inte avbryta honom, även om mina tankar rörde sig kring helt andra saker än sågverk. Jag visade vederbörlig artighet och takt, och väntade på att han skulle tröttna på att prata. När han hade avslutat sin rapport, sade jag: ”Det där som ni nu har berättat är allt gott och väl. Men nu ska jag berätta för er om vad som försiggår här.” Jag redogjorde nu för omständigheterna och till vilka slutsatser vi hade kommit.

Kaganovitj spetsade genast öronen och frågade: ”Vilka är 'vi'?” Han ställde frågan på detta sätt för att få en uppfattning om maktfördelningen. Jag sade att Malenkov, Bulganin, Molotov, Saburov och jag var helt ense, och jag framhöll vidare att vi till och med utan honom hade

majoriteten. ”Jag är också med er”, förklarade Kaganovitj genast. ”Naturligtvis är jag med er. Jag bara frågade.” Men jag visste vad han tänkte, och han visste vad jag tänkte. Sedan frågade han: ”Hur är det med Vorosjilov?” Jag berättade om mitt misslyckade sammanträffande med Vorosjilov och hur Vorosjilov hade prisat Berija. ”Sa han verkligen det?” utbrast Kaganovitj. Han ville inte tro det.

”Ja”, sade jag. ”Han började sjunga Berijas lov i samma ögonblick som jag steg in genom dörren.”

Kaganovitj svor över Vorosjilov, men inte illvilligt. ”Den där sluge gamle skojaren! Han ljög för er. Han har själv sagt mig att han inte kan tåla Berija, att Berija är farlig och att Berija förmodligen kommer att bringa oss alla på fall.”

”Jag tyckte mig också förstå att Vorosjilov inte var uppriktig mot mig, men inte desto mindre var det här vad han sa.”

”Vad han sa betyder absolut ingenting.”

”I så fall verkar det som om vi borde tala med honom ännu en gång. Kanske Malenkov kan tala med honom. Eftersom jag redan har talat med honom, är det kanske bättre att jag inte på nytt tar upp frågan om Berija med honom. Jag vill inte försätta honom i en pinsam situation.” Vi kom överens om detta.

Sedan sade Kaganovitj: ”Hur är det med Mikojan?”

”Jag har ännu inte talat med Mikojan. Hans fall är lite mera komplicerat.” Alla visste att Mikojan stod på synnerligen god fot med Berija. De var alltid tillsammans och stödde varandra i alla avseenden. Vi måste naturligtvis tala med Mikojan förr eller senare, men det var av allt att döma bäst att lämna det till ett senare tillfälle.

Jag berättade för Malenkov om mitt samtal med Kaganovitj, och han gick med på att det var bäst att han själv talade med Vorosjilov. Därmed hade vi bara Pervuchin kvar. Plötsligt sade Malenkov: ”Jag skall själv tala med Pervuchin.”

”För all del, om ni så vill, men Pervuchin är svår att förstå sig på. Jag känner honom.”

”Det gör jag också.”

”Bra, i så fall talar ni med honom.”

Malenkov uppmanade Pervuchin att söka upp honom, och senare tog han kontakt med mig. ”Vet ni vad, jag skickade efter Pervuchin och berättade allt för honom. Pervuchin sa att han skulle tänka på saken. Det är mycket farligt. Jag tror att ni borde söka upp honom, och att ni borde göra det genast. Vem vet vad som kan hända? 'Jag ska tänka på saken' – det låter mycket farligt.”

Jag ringde till kamrat Pervuchin. Han sökte upp mig. Jag berättade allt för honom, mycket uppriktigt. Han sade: ”Om Malenkov hade framställt saken så här klart och tydligt som ni nu har gjort det, skulle jag inte ha tvekat ett ögonblick. Jag är av samma åsikt som ni. Det finns inget alternativ.” Jag vet inte vad Malenkov hade sagt Pervuchin, men nu var saken ordnad.

På det här sättet talade vi med alla presidiemedlemmarna utom Vorosjilov och Mikojan. Vi kom nu överens om att jag skulle tala med Mikojan, och Malenkov med Vorosjilov. Senare sökte jag upp Malenkov och frågade honom om hans samtal med Vorosjilov. ”Nå, vad hände?” frågade jag. ”Höll han fortfarande på med att prisa Berija?”

”Så snart jag hade redogjort för vår plan”, sade Malenkov, ”omfamnade Vorosjilov mig och brast i gråt.” Jag vet inte om detta faktiskt hände, men kamrat Malenkov var ju inte på något vis nödd att ljuga om saken.

Nu var det ytterligare en fråga som skulle avgöras. Vi hade visserligen formellt beslutat att

avsätta Berija från alla hans befattningar, men vem skulle i praktiken utföra anhållandet? Presidiets livvakt var honom trogen. Hans tjekister skulle sitta i rummet bredvid under sessionen, och Berija kunde utan svårighet ge dem order att arresteras oss alla och hålla oss isolerade. Vi skulle ha varit helt hjälplösa, det fanns nämligen en rätt betydande beväpnad vaktstyrka i Kreml. Därför beslöt vi att söka hjälp hos militären. Först anförtrodde vi uppdraget att anhålla Berija åt kamrat Moskalkenko, chefen för luftförsvaret, och fem generaler.⁹ Det var min idé. Men dagen före sessionen utvidgade Malenkov vår krets till att omfatta marskalk Zjukov och några andra. Detta betydde inalles elva marskalkar och generaler. På den tiden var all militär personal förpliktad av avlämna sina vapen när de kom in till Kreml, så kamrat Bulganin fick instruktioner att se till att marskalkarna och generalerna fick tillstånd att ha sina vapen med sig. Vi ordnade så att Moskalkentos grupp skulle vänta på att bli kallad till ett angränsande rum medan sessionen pågick. När Malenkov gav ett tecken skulle de komma in i det rum där vi sammanträdde och ta hand om Berija.

Vi ordnade sedan så att ett möte av ministerrådets presidium sammankallades, men till detta inbjöds också alla ledamöterna av centralkommitténs presidium. Malenkov öppnade mötet som ett möte av centralkommitténs presidium, inte som en session av ministerrådets presidium, för att vi skulle kunna diskutera situationen inom partiet. Kamrat Vorosjilov måste få en speciell inbjudan, eftersom han var ordförande för högsta sovjets presidium och följaktligen inte regelbundet deltog i vare sig ministerrådets eller centralkommitténs presidiesessioner.

Malenkov hade knappt öppnat sessionen förrän han sade: ”Låt oss nu diskutera partifrågor. Vi har här vissa problem som vi nu genast måste ta itu med.” Det var alla med om. Som vi på förhand hade kommit överens om, bad jag ordföranden Malenkov om ordet och föreslog att vi skulle diskutera Berijas fall. Berija satt till höger om mig. Han ryckte till, fattade min hand, tittade bestört på mig och sade: ”Vad står på, Nikita? Vad är det du mumlar om?”

”Det är bara att lyssna”, sade jag. ”Det kommer du snart underfund med.” Och här följer vad jag hade att säga. Jag påminde om centralkommitténs plenum i februari 1939, då kamrat Grisja Kaminskij hade anklagat Berija för att ha arbetat för mussavatisternas kontraspionage och följaktligen också för den engelska underrättelsetjänsten, medan han var sekreterare för partiorganisationen i Baku. Jag påminde också om hur Grisja Kaminskij efter detta möte hade försvunnit ur sikte som en sten som faller i vattnet. ”Jag har alltid förundrat mig över Kaminskijns påstående och varför ingen har gjort något försök att förklara vad han hade att säga.” Sedan gick jag igenom de åtgärder som Berija hade vidtagit efter Stalins död, hans inblandning i partiorganisationerna i Ukraina, Vitryssland och de baltiska staterna. Jag beskrev hur Berija, liksom alla det kommunistiska partiets fiender, förlitade sig på nationalistisk antagonism för att undergräva den sovjetiska enheten. Jag nämnde hans senaste förslag beträffande den politik som skulle bedrivas mot dem som hade dömts till förvisning och fängelse, och underströk att Berija försökte legalisera godtyckliga förfaringsätt. Jag avslutade med att säga: ”Som resultat av mina iakttagelser av Berijas verksamhet har jag kommit till den slutsatsen att han inte är någon kommunist. Han är en karriärist som har innäslat sig i partiet av själviska bevekelsegrunder. Hans arrogans är outhärdlig. Ingen hederlig kommunist skulle någonsin uppföra sig som han gör i partiet.”

När jag hade talat bad Bulganin om ordet och höll ett anförande som gick ungefär efter samma linjer. Sedan talade de andra i tur och ordning. Molotov förklarade den riktiga partiinställningen i denna fråga. De andra kamraterna underströk samma principer med undantag för Mikojan som var den siste som talade. Han upprepade vad han hade sagt mig före sessionen när vi hade vårt samtal: nämligen att Berija skulle ta vår kritik ad notam och bättra sig, att han inte var ett hopplöst fall och att han fortfarande kunde vara till nytta i det

⁹ General Moskalkenko, senare marskalk. Vid tiden för Berijas arrestering var han chef för Moskvas luftförsvaret.

kollektiva ledarskapet.

När alla hade talat var det meningen att Malenkov i sin egenskap av ordförande skulle göra en sammanfattning och formulera en resolution, men i sista ögonblicket svek honom modet. Efter det sista anförandet blev sessionen hängande i luften. Det uppstod en lång paus. Jag såg att vi hade hamnat i en besvärlig situation, så jag bad kamrat Malenkov om ordet för att föreslå en motion. Som vi hade kommit överens om på förhand, föreslog jag att centralkommitténs presidium skulle befria Berija från hans befattningar som viceordförande i ministerrådet och minister för inrikes ärenden samt från alla andra regeringsuppdrag som han hade. Malenkov var fortfarande gripen av panik. Om jag minns rätt överlämnade han inte ens mitt förslag till votering. Han tryckte på den hemliga knapp som gav signalen åt generalerna som väntade i rummet bredvid. Zjukov var den förste som uppenbarade sig. Sedan kom också Moskalenko och de andra in. Med knappt hörbar röst sade Malenkov till kamrat Zjukov: ”I min egenskap av ordförande i Sovjetunionens ministerråd uppmanar jag er att anhålla Berija och hålla honom i förvar under den tid som undersökningen av anklagelserna mot honom pågår.”

”Upp med händerna!” kommenderade Zjukov.

Moskalenko och de andra knäppte upp pistolhölstren för den händelse att Berija skulle försöka sig på någonting. Berija tycktes sträcka sig efter sin portfölj som låg på fönsterbrädet bakom honom. Jag fattade tag i hans arm för att hindra honom från att ta fram ett vapen ur portföljen. Vi kontrollerade saken senare och fann att han inte hade någon pistol, vare sig i portföljen eller i fickorna. Hans snabba rörelse hade helt enkelt varit en reflex.

Berija ställdes genast under väpnad bevakning i ministerrådets byggnad näst intill Malenkovs kontor. Nu var det en ny fråga som måste lösas. Vi hade visserligen anhållit Berija, men var skulle vi placera honom? Vi kunde inte överlämna honom åt inrikesministeriet därför att det genomgående var besatt med hans handgångna män. Berijas ställföreträdare var Kruglov¹⁰ och Serov. Kruglov kände jag knappast, medan jag däremot kände Serov väl och litade på honom. Jag ansåg, och anser fortfarande, att Serov är en hederlig man. Även om han i vissa avseenden har haft ett skumt förflutet, liksom alla tjekister, så kan vi nöja oss med att säga att han har varit ett offer för Stalins allmänna politik. Först föreslog jag att Serov skulle ta hand om Berija, men de andra motsatte sig detta. Till slut kom vi överens om att anförtro honom åt luftförsvarschefen, kamrat Moskalenko, som lät sina män föra Berija till en bunker vid hans högkvarter. Jag hade klart för mig att kamrat Moskalenko skulle göra vad som var nödvändigt för att främja partiets sak.

När alltsammans var över, tog Malenkov mig avsides och sade: ”Lyssna nu på vad chefen för min livvakt har att säga.” Mannen kom fram till mig och sade: ”Jag hörde nyss att Berija är arresterad. Jag vill bara meddela er att han har våldtagit min styvdotter, en sjundeklassist. För ungefär ett år sedan dog hennes mormor och min fru måste bege sig till sjukhuset och lämna flickan ensam hemma. En kväll gick hon ut för att köpa lite bröd nära det hus där Berija bor. Där mötte hon en gammal man som stirrade stint på henne. Hon blev dödsförskräckt. Någon kom och förde henne till Berijas hem. Berija befallde henne att sätta sig och äta kvällsvard med honom. Hon drack någonting, somnade och blev våldtagen.”

”Det här”, sade jag till mannen, ”vill jag att ni i detalj ska berätta för åklagaren under förhören.” Senare fick vi en förteckning på över hundra flickor och kvinnor som Berija hade

¹⁰ S. N. Kruglov, generalöverste vid säkerhetspolisen, var en tid ställföreträdande chef för Smersj (förkortning för ”Död åt spioner och diversionister”) och ansvarig för Stalins, Roosevelts och Churchills säkerhet i Jalta och Teheran. Också i detta sällskap var han beryktad för sin hämndlystnad och grymhet. Till skillnad från de flesta av sina kolleger var han emellertid personligen tapper. Han efterträdde Berija som inrikesminister, men med inskränkta befogenheter, ända till sitt fall 1957. Chef för MGB vid denna tidpunkt var inte Serov utan Chrusjtjovs bundsförvant, S. D. Ignatjev.

våldtagit. Han hade använt samma rutin med dem alla. Han bjöd dem på mat och gav dem sedan vin i vilket han hade lagt ett sömnmedel.

När Berija sattes i enskild cell bad han om penna och papper. Vi rådplågade sinsemellan om saken. Några av oss var tveksamma, men vi beslöt att ge honom vad han bad om för det fall att han skulle ha gripits av lust att uppriktigt tala om vad han visste om de anklagelser som vi hade riktat mot honom. Han började med att skriva biljetter. Den första var till Malenkov: ”Jegor, känner du inte mig? Är vi inte vänner? Varför litade du på Chrusjtjov? Det är ju han som har lockat dig till det här, inte sant?” och så vidare. Han skickade också mig ett par, tre biljetter i vilka han svor på att han var en hederlig man och så vidare, och så vidare.

Vi hade inget förtroende för att statsåklagaren skulle undersöka detta fall objektivt, så vi kopplade av honom från fallet och ersatte honom med kamrat Rudenko.¹¹ När Rudenko började förhöra Berija fann vi att vi hade haft att göra med en verkligen skräckinjagande man, ett verkligt monster för vilken ingenting var heligt. När vi öppnade arkiven och ställde honom inför rätta kom vi underfund med vilka metoder Berija hade använt för att nå sina syften. Inte nog med att det inte fanns minsta spår av kommunist hos honom – han saknade till och med varje tillstymmelse till mänsklig anständighet.

Efter Berijas arrestering uppstod frågan vad vi skulle göra med Merkulov, som var minister för statskontrollen.¹² Jag medger att jag hade en hög uppfattning om honom och betraktade honom som en god partimedlem. Han var otvivelaktigt en kultiverad person, och jag sympatiserade med honom i största allmänhet. Därför sade jag till kamraterna: ”Bara för att Merkulov var Berijas assistent i Georgien, behöver det inte betyda att han var Berijas medbrottsling. Kanske han inte var det. Vi kan inte utgå ifrån att alla som har samarbetat med Berija också har varit hans medbrottslingar.

Låt oss kalla på Merkulov och ha ett samtal med honom. Han kan till och med hjälpa oss att klara upp några av de återstående frågorna om Berija.” Sedan jag överenskommit om saken med de andra, kallade jag Merkulov till centralkommitténs byggnad och meddelade honom vad som hade hänt, att vi hade anhållit Berija och att en undersökning skulle föranstaltas. ”Ni har arbetat för Berija i många år, kamrat Merkulov”, sade jag, ”och därför tänkte vi att ni kanske skulle kunna hjälpa centralkommittén med den här undersökningen.”

”Jag ska med nöje göra vad jag kan.”

”Skriv i så fall en rapport.”

Några dagar förflöt och Merkulov skickade in en rätt lång promemoria. Den var absolut värdelös. Den gjorde snarast intryck av rena fantasierna. Merkulov var sannerligen skicklig med pennen. Han hade skrivit teaterpjäser och var fin på att dikta ihop saker. Sedan jag hade skickat in detta material till åklagarämbetet ringde Rudenko upp mig och bad om ett sammanträffande. När han kom till mitt kontor, förklarade han att om inte Merkulov blev arresterad, skulle vår undersökning av Berijas fall förbli ofullständig. Centralkommittén gick med på Merkulovs arrestering. Till min besvikelse, eftersom jag hade litat på Merkulov, visade det sig att han hade varit djupt inblandad i några av Berijas brott, varför han också blev dömd och måste bära samma ansvar. När Merkulov yttrade sina sista ord sedan domstolen hade avkunnat domen, förbannade han den dag och den stund han för första gången hade träffat Berija. Han sade att det var Berija som hade förlett honom till allt detta. I den slutliga analysen erkände Merkulov alltså att han hade handlat brottsligt och uttalade sin egen dom

¹¹ A. A. Rudenko, en ukrainare som var chefsåklagare vid Nürnbergrättegången mot de nazistiska ledarna, och som blev förste statsåklagare 1953.

¹² V. N. Merkulov, en ytterst presentabel, men därför inte mindre osympatisk befattningshavare i den hemliga polisen och en mycket nära medarbetare till Berija. Han efterträddes av Abakumov som chef för MGB 1946, men blev snart minister för statskontrollen. Han rannsakades samtidigt med Berija och blev skjuten.

mot den man som hade lett honom in på brottets bana.

En av de personer som vi kunde återföra till ett nyttigt och aktivt liv efter Berijas fall var Alexandr Petrovitj Dovzjenko, den lysande filmregissören som så orättvist föll i onåd under kriget. Kort efter det att Berija blev arresterad, bad Dovzjenko mig om ett sammanträffande. Han kom till mitt kontor och berättade följande historia:

En dag bad regissör Tjiaureli, som regisserade filmen Berlins fall, att Dovzjenko skulle komma och besöka honom. Tjiaureli var helt och hållet beroende av Stalins välvilliga stöd, och det var ingen tillfällighet att hans film om Berlins fall visade Stalin grubblande på militär strategi i en stor sal, omgiven av tomma stolar – i ensamt majestät, med undantag för general Poskrebysjev, chefen för centralkommitténs specialektion. Kort sagt, Tjiaureli var en osympatisk liten padda. Efter Stalins död och Berijas arrestering skickade vi honom till Ural. Jag vet inte vilken plats han intar i filmkonstens värld i dag, eller om han tagit någon lärdom av den kritik som han blev utsatt för efter sin beskyddare Stalins död. Hur som helst kallade Tjiaureli på Dovzjenko och sade: ”Kamrat Dovzjenko, jag råder er att söka upp kamrat Berija. Han är mycket intresserad av er och har ett förslag att göra. Det kan vara till fördel för er att gå dit och lyssna på vad han har att säga.” Dovzjenko var förbryllad. Varför bad Tjiaureli honom söka upp Berija? Vad hade han med inrikesministeriet att göra? Efter att ha funderat på saken beslöt han att inte gå dit.

Jag förklarade för Dovzjenko: ”Ni förstår, Alexandr Petrovitj, Tjiaureli försökte rekrytera er som agent åt Berija. Han förstod, helt riktigt, att ni var en inflytelserik person och att ni kunde ha varit Berija till nytta beträffande hans planer för Ukraina. Berija ville göra er till sin handgångne man så att han kunde räkna med er när han inledde sitt blodbad. Hans planer kunde endast ha varit blodiga, för Berija kände inte till några andra metoder.”

Jag betraktade Dovzjenko som en hederlig, lojal och rättfram medborgare. Han hade kanske ibland sagt saker som var otrevliga för ledarna att höra, men det är alltid bättre att höra sådant från en hederlig man än från en fiende. Man kan alltid tala förstånd med en hederlig man om han har fel, och man kan lära sig något av honom om han har rätt. Efter Alexandr Petrovitjs död uppmanade jag ukrainarna att döpa om filmateljéerna i Kiev efter honom, och de följde mitt råd.

Dovzjenkos historia om Berijas försök att kompromettera honom var endast den första – och på intet vis den mest skakande – i en hel rad av avslöjanden om Berijas tidigare verksamhet som kom i dagen efter hans arrestering.

Bilaga: SUKP:s historia om Berijaaffären

Sovjetunionens kommunistiska partis historia (1962 års upplaga), s 693, kommenterar kortfattat Berija-affären:

På Nikita Chrusjtjovs initiativ påvisade partiet och dess leninistiska centralkommitté det skadliga i stalinkulten och de med den förknippade felen och bristerna och gick till energiskt angrepp mot dem.

Av stor betydelse för att befästa sovjetordningen, utveckla den socialistiska demokratin och övervinna personkultens skadliga följder var avslöjandet av den politiske äventyraren Beria, som var partiets och folkets förklarade fiende. Efter att ha fått hand om ledningen av de statliga säkerhetsorganen försökte Beria ställa dessa över partiet och regeringen samt utnyttja dem mot partiet och dess ledning och mot sovjetregeringen. I fientliga syften fabricerade han falska anklagelser mot ärliga funktionärer och trampade den sovjetiska rättsordningen under fötterna.

Partiets centralkommitté gjorde slut på Berias och hans hantlangares brottsliga verksamhet. Efter att ha rensat ut klassfiendens farliga agenter ur sina led stärktes partiet avsevärt och

sovjetstaten konsoliderades ännu mer.

Centralkommitténs plenum i juli 1953 godkände de resoluta åtgärderna för att göra slut på Berias och hans hantlangares brottsliga verksamhet. Plenum beslutade om åtgärder för att stärka partiets ledning över alla instanser av statsapparaten, för att garantera en effektiv kontroll över alla organs och ämbetsverks verksamhet, bland annat de statliga säkerhetsorganens.

Den XX:e partikongressen

Berija arresterade i juni 1953. Vad inrikespolitiken beträffar gör vi i detta kapitel ett hopp fram i tiden till den vändpunkt som XX:e partikongressen i februari 1956 betecknade. Därefter är allt tystnad. Perioden från juni 1953 till februari 1956 var avgörande för Chrusjtjov. I september 1953 intog han posten som partiets förstesekreterare, som hade varit vakant alltsedan Malenkov tio dagar efter Stalins död tvangs avstå från den (samtidigt som han behöll ministerpresidenturen). Fiktionen om kollektivt ledarskap, som så enträget hade vidmakthållits, började därefter förblekna. I februari 1955 nödgades Malenkov träda tillbaka som ministerpresident. Han efterträddes av Bulganin, som emellertid endast fick begränsade och oklara befogenheter. Malenkov representerade fortfarande en makt i politbyrå, och det var tydligt att Molotov, Mikojan och flera andra mycket noga höll ögonen på den nye partisekreteraren. Trots detta framkom allt flera bevis för att Chrusjtjov delvis öppet ställde sin kandidatur för den högsta makten. Han vände upp och ned på industri och jordbruk, framförallt under sin kampanj för de orörda viddernas uppodlande. Både i hemlandet och utåt började han framträda som den verkliga härskaren, till och med när några av hans kolleger aktivt motarbetade hans idéer. Mikojan t.ex. men även andra reste invändningar mot kampanjen för uppodling av orörd mark. Även Molotov gjorde motstånd – och straffades för detta med att bli offentligt förödmjukad. Chrusjtjov sysslade ivrigt med att bygga upp sin egen personkult. Han anammade också Stalins hållning till tesen om Sovjetunionens osårbarhet i händelse av ett kärnvapenkrig liksom dennes syn på den tunga industrins prioritet över konsumtionsindustrin. Chrusjtjov vidhöll denna ståndpunkt ända fram till Malenkovs fall (Denne hade uttalat att Sovjetunionen under ett kärnvapenkrig skulle utplånas jämsides med den övriga världen och hade lagt handen vid ett program för allokering av pengar och andra resurser från tungindustrin till framställningen av konsumtionsvaror).

Vid tiden för XX:e partikongressen hade Chrusjtjov nått en mycket upphöjd maktposition, men det tog honom ytterligare sexton månader, innan han nådde toppen (Detta skedde i juni 1957, i och med att den så kallade partifientliga gruppen – Malenkov, Molotov, Kaganovitj och andra krossades). Även i detta läge var han i motsats till Stalin sårbar, om hans närmaste kolleger kunde besluta sig för att i endräkt slå till mot honom – något som de till sist gjorde i oktober 1964. I februari 1956 sysslade emellertid Chrusjtjov med att manövrera sig fram över de sista stegen på sin väg mot toppen. Hans berättelse om bakgrunden till det berömda hemliga tal där han attackerade Stalin kommer inte att godkännas av många kännare av Sovjetunionens nyare historia. Tydligt är att Chrusjtjov av sina medarbetare och bland dem främst Malenkov tvangs att inta en mycket sårbar position. Medarbetarna var inbördes splittrade: några såg det väsentliga i att partifolket gjorde klart för sig att Stalin var borta och hans efterträdare i full kontroll av makten; andra medgav visserligen motvilligt nödvändigheten härav, men trodde sig genom att egga Chrusjtjov att hålla ett tal kunna göra honom till det första offret för den storm som skulle följa. Chrusjtjov öppnade partikongressen med den officiella allmänna rapporten och hade tydligen ingen avsikt att angripa sin f.d. herre, förrän kongressen var över. Men så beslöt han att göra en helomvändning och genom djärvhet försöka vinna bifall för den nya kurs som han dittills hade motsatt sig. Det var ett mycket riskabelt vågspel. Men i detta fall fick djärvheten sin belöning.

Den situation som nu hade uppstått var oklar och tvetydig. Stalin var död och begravd, men ända till Berijas arrestering var det fortfarande Stalins politik som följdes. Allt gick fortfarande i de gamla invanda spåren. Ingen tänkte på att rehabilitera de människor som hade gått i graven, stämplade som folkfiender, eller på att frige fångarna från tvångsarbetslägren, och de flesta stannade kvar i dem ända till den XX:e partikongressen, tre år efter Stalins död! Under hela tre år var vi oförmögna att bryta med det förgångna, oförmögna att mobilisera det mod och den beslutsamhet som behövdes för att lyfta på förlåten och se vad som hade dolts för oss om arresteringarna, rättegångarna, de godtyckliga metoderna, avrättningarna och allt annat som hade hänt under Stalins herravälde. Det var som om vi hade varit fjättrade av vår egen verksamhet under Stalins ledarskap och som om vi inte kunde frigöra oss från hans kontroll ens efter hans död. Först 1956 kunde vi skaka av oss de psykologiska efterverkningarna av den hysteri som hade gripit oss under jakten på folkfienderna. Vi framhärdade i att tro på den villfarelse som Stalin hade intalat oss, att vi var omgivna av fiender, att vi måste bekämpa dem, och att vi genom att följa de metoder som i teorin hade rättfärdigats och i praktiken tillämpats av Stalin, intensifierade klasskampen och konsoliderade revolutionens vinningar. Vi kunde inte föreställa oss att alla dessa avrättningar under utrensningarna från legal synpunkt sett själva var brott. Men så var det i alla fall! Brottsliga handlingar hade begåtts av Stalin, handlingar som skulle vara straffbara i vilken stat i världen som helst, utom i fascistiska stater, sådana som Hitlers och Mussolinis.¹³

Sedan kom Berijas arrestering och undersökningen av hans fall. Det ledde till skakande avslöjanden om det hemliga maskineri som hade varit dolt för oss och som hade lett till så många människors död. Jag minns att jag blev speciellt upprörd över meddelandet om att Kedrov hade blivit avrättad som folkfiende. Kedrov var den förste befälhavare i norra Ryssland som organiserade vårt lands försvar mot engelsmännen. Men till och med när våra ögon öppnades under rättegången mot Berija, vägrade vi att tro att Stalin själv kunde ha stått bakom den terror över vilken Berija hade överinseendet. Ännu en tid framåt gav vi partiet och folket inkorrekta förklaringar på vad som hade hänt, och kastade hela skulden på Berija. Han var en lämplig syndabock. Vi gjorde allt vad vi kunde för att skydda Stalin, vi hade ännu inte fullt klart för oss att vi försökte rentvå en brottsling, en lönnmördare, en massmördare! Jag upprepar: först 1956 kunde vi frigöra oss från vår underdånighet för Stalin.

Första gången jag fick en viss uppfattning om falskheten i vår situation var när vi reste till Jugoslavien för att tala med kamrat Tito 1955. När vi berörde hela problemet med terrorn och nämnde Berija som den skyldige bakom brotten under Stalinperioden, log de jugoslaviska kamraterna föraktfullt och fällde ironiska anmärkningar. Vi blev irriterade och kastade oss in i en lång argumentering till Stalins försvar. Senare talade jag offentligen till Stalins försvar när jugoslaverna kritiserade honom. Det står nu klart för mig att jag hade en felaktig inställning. Jag hade inte fullt klart för mig hur nödvändigt det var att inte bara avslöja brotten utan också klandra den som borde klandras så att stalinistiska metoder aldrig mer skulle komma till användning i vårt parti.

Jag sörjde fortfarande Stalin som en utomordentligt kraftfull ledare. Jag visste att han hade utövat sin makt godtyckligt och inte alltid i rätt riktning, men i det stora hela ansåg jag att Stalin ändå hade använt sin kraft till att förstärka socialismen och konsolidera oktoberrevolutionens vinningar. Stalin må ha använt metoder som från min synpunkt sett var felaktiga eller till och med barbariska, men ännu hade jag inte börjat ifrågasätta själva grunden för Stalins krav på en speciell hedersplats i vår historia. Emellertid började det nu komma upp frågor på vilka jag inte hade något färdigt svar. Liksom så många andra började jag undra varför aldrig någon enda av alla dessa otaliga arresterade hade blivit frikänd och varför ingen

¹³ Det här är första gången som Chrusjtjov, eller någon annan sovjetisk politiker, går så långt att han jämför Stalins handlande med Hitlers.

av dessa otaliga fängslade någonsin hade blivit frigiven. Jag började tvivla på att alla dessa arresteringar och domar hade varit berättigade med utgångspunkt från juridiska normer. Men det var ju en gång så att Stalin hade varit Stalin. Också i döden var hans auktoritet nästan oangripbar, och ännu hade det inte fallit mig in att han skulle ha kunnat missbruka sin makt.

Inte desto mindre kände jag, delvis till följd av de avslöjanden som gjordes vid undersökningen av Berijas fall, ett behov av att lyfta upp förlåten ännu en bit — för att exakt få reda på vilka som hade blivit arresterade, vilka metoder som hade använts vid förhören och vad det för det första hade funnits för skäl att arrestera dem. Jag tog upp frågan vid en av presidietts sessioner och föreslog att vi skulle föranstalta en undersökning för att få en klarare bild av vad som faktiskt hade hänt under Stalin.¹⁴ Jag var speciellt angelägen om att göra detta i betraktande av den annalkande XX:e partikongressen.

Det var knappast att förvåna sig över att Vorosjilov, Molotov och Kaganovitj inte var särskilt entusiastiska för mitt förslag. Om jag minns rätt, stöddes jag inte aktivt av Mikojan, men han gjorde heller ingenting för att fälla mitt förslag. Jag förklarade för dem som var emot idén att eftersom den XX:e partikongressen skulle vara den första efter Stalins död, måste vi bevisa att vi var i stånd att ta på oss det fulla ansvaret för att leda partiet och landet. Detta innebar att vi måste veta exakt vad som hade hänt under Stalin, vilka som hade varit motiven för Stalins beslut i olika frågor, framförallt sådana som rörde alla dem som hade arresterats. En fråga som säkert skulle tas upp på kongressen var varför så många människor fortfarande satt fängslade och vad som skulle göras med dem nu. Kort sagt, vi skulle få svara både för vad som hade hänt medan Stalin fortfarande levde och för problem som hade sin rot i hans politik, som fortfarande förföljde oss efter hans död.

Vi tillsatte en kommission och till dess ledare utsåg vi [Pjotr] Pospelov.¹⁵ De vittnesbörd som insamlades av Pospelovs kommission kom som en fullständig överraskning för några av oss. Jag talar om mig själv, om Bulganin, Pervuchin, Saburov och vissa andra. Jag tror att Molotov och Vorosjilov var de som var bäst informerade om Stalins repressioner, om deras verkliga dimensioner och orsakerna till dem, och därför hade de också minst orsak att bli förvånade av kommissionens upptäckter. Mikojan var också bättre förberedd än de flesta av oss för att tro på de fakta som nu bragtes i ljuset. Jag är givetvis inte säker på att han visste allt, men hur som helst hade han stått Stalin mycket nära. Många av dem som hade samarbetat med Mikojan och som han hade litat på var nu likviderade. Med kännedom om Anastasij Ivanovitj, om hans snabba uppfattningsförmåga och hans förmåga att skapa sig en bild av vad som höll på att hända på basis av mycket bristfälliga informationer, skulle jag trots allt säga att han måste ha vetat vad som försiggick. Och om han inte visste det, hade han åtminstone kunnat gissa hur föga berättigade alla dessa arresteringar och avrättningar hade varit.

Vad Kaganovitj beträffar, tror jag inte att han kände till alla detaljer av det skedda. Stalin behövde knappast anförtro sig åt honom. Kaganovitj var en så utpräglad jasägare att han skulle ha skurit halsen av sin far om Stalin hade blinkat och sagt att det låg i sakens intresse — det vill säga den stalinistiska sakens. Stalin behövde aldrig hålla Kaganovitj i strama tyglar. Kaganovitj hade alltid varit en föraktlig sykofant som angav sina fiender och såg till att folk blev arresterade både till höger och till vänster.

¹⁴ En undersökningskommitté tillsattes faktiskt av partipresidiet 1954, kort efter Berijas avrättning. I det hemliga talet meddelade Chrusjtjov att 7 379 personer hade rehabiliterats som ett resultat av denna kommissions arbete.

¹⁵ P. N. Pospelov (vars verkliga namn var Feigelson) var en av partiets främsta ideologer [och centralkommitténs sekreterare]. Han var redaktör för *Pravda* 1940-1949 och direktör för Marx-Engels-Lenin-institutet 1949-1952. [I början av 1953 återfick han posten som chefredaktör för *Pravda*.] En glädjelös och grundlig dogmatiker, samarbetade han intimt med Suslov. Det har inte tidigare varit känt att det var han som stod i spetsen för den kommission som skaffade fram bevismaterialet till Chrusjtjovs hemliga tal. [Pospelov ansågs ha stått Stalin nära och var en av författarna till den ryktbara 1938 års *Sovjetunionens kommunistiska partis historia: kortfattad kurs*.]

Ett par ord om Malenkov. Han hade haft hand om centralkommitténs personal under utrensningarna, och han hade spelat en rätt aktiv roll i hela historien. Han hade till och med sett till att folk blev befordrade från låga befattningar till högre bara för att senare låta likvidera dem. Jag säger inte att det var han som tog initiativet till repressionen och avrättningarna, men den omständigheten är talande nog att hundratals människor blev förföljda och likviderade i de områden dit Stalin skickade Malenkov för att återställa ordningen.¹⁶

Den XX:e partikongressen skulle snart börja. Jag ville inte avge den allmänna rapporten vid kongressen. Det var min åsikt att om vi nu skulle förkunna att landet hädanefter styrdes av ett kollektivt ledarskap, skulle det inte vara klokt att den allmänna rapporten avgavs av centralkommitténs förste sekreterare. Vid en av presidiets sessioner strax före kongressen föreslog jag att vi skulle diskutera vem som skulle avge den allmänna rapporten. I sin egenskap av den äldste medlemmen bland oss, låg det närmast till hands att Molotov skulle läsa rapporten, men han och alla de andra var enhälligt överens om att jag i alla fall skulle avge den. Jag tyckte mig förstå att de sade detta uppriktigt och inte bara för syns skull. En av deras motiveringar var att det inte skulle ge upphov till någon friktion om jag i min egenskap av centralkommitténs förste sekreterare avgav rapporten, medan det om vi valde en annan talare – och det fanns fullt upp med tillgängliga kandidater – skulle ge upphov till komplikationer. Efter Stalins död hade ingen enskild man erkänts som nationens ledare. Det fanns aspiranter, men ingen markant, erkänd ledarprofil.¹⁷ Det var därför som jag i min egenskap av förste sekreterare fick uppdraget att avge den allmänna rapporten.

Jag utarbetade ett förslag och föredrog det för diskussion och godkännande vid ett av centralkommitténs plena. Rapporten var resultatet av ett kollektivt författarskap. Centralkommittén bad om medverkan från forskningsinstitut och andra arbetsgrupper, vilka som regel ombads att hjälpa till vid utarbetandet av den allmänna rapporten.

Kongressen öppnades. Jag avgav min rapport och diskussionen inleddes. Vi stod inför ett verkligt eldprov. Alla frågade sig hurdan kongress det här skulle bli efter Stalins död. Enligt min åsikt hade kongressen ett gynnsamt förlopp. Den ene talaren efter den andre gav sitt godkännande åt centralkommitténs linje. Någon opposition kunde inte förmärkas.¹⁸

Trots det obestridda faktum att kongressen förlöpte friktionsfritt och att min rapport hade blivit gynnsamt mottagen, var jag ändå inte nöjd. Jag plågades hela tiden av följande tanke: ”Snart kommer kongressen att vara slut, och resolutioner kommer att antas, alltsammans rena formaliteter. Men vad händer sedan? De hundratusentals människor som har blivit skjutna vilar fortfarande tungt på våra samveten, bland dem två tredjedelar av dem som valdes till medlemmar av centralkommittén vid den XVII:e partikongressen [1934]. När alla aktiva partimedlemmar från den tiden blev antingen skjutna eller kastade i fängelse.” Kort sagt, jag kunde inte få de upptäckter som Pospelovs kommission hade gjort ur tankarna. Till slut tog jag mig samman, och under en paus i förhandlingarna, då endast medlemmarna av presidiet befann sig i rummet, tog jag upp frågan i dess helhet.

¹⁶ Molotov och Malenkov stödde och uppmuntrade aktivt Stalins brottsliga verksamhet. Detsamma gäller Chrusjtjov själv, åtminstone under hans ämbetsperiod i Ukraina. De andra visste allt men blundade.

¹⁷ Det är ingen överdrift att det fanns ”kandidater” för det ”erkända” ledarskapet: Chrusjtjov och Malenkov. I över ett års tid hade Chrusjtjov både inom Sovjetunionen och utomlands – i Belgrad, i Delhi och i Genève – vid varje möjligt tillfälle framställt sig själv som ledaren. I de republiker där hans anhängare seglade i stark medvind (framför allt i Ukraina och i Kazachstan) var en ny ”personlighetskult” med Chrusjtjov som föremål redan i full blom. Men Malenkov kämpade fortfarande emot. Chrusjtjov kunde aldrig, utan att erkänna sitt nederlag, ha tillåtit någon annan att avge den allmänna rapporten vid XX:e partikongressen.

¹⁸ Skall det här vara ägnat att förvåna? Det nya ledargarnityret hade haft tre år på sig att sortera ut all potentiell opposition.

”Kamrater, vad ska vi ta oss till med kamrat Pospelovs upptäckter? Vad ska vi göra med alla dem som blev arresterade och likviderade? Kongressen närmar sig sitt slut, och vi kommer alla att skiljas åt utan att ett endaste ord har sagts om alla de brott som begicks under Stalin. Vi vet nu att de människor som led under repressionen var oskyldiga. Vi har obestridliga bevis för att de, långt ifrån att vara folkfiender, var hederliga män och kvinnor, hängivna partiet, hängivna revolutionen, hängivna den leninistiska saken och uppbyggandet av socialismen och kommunismen i Sovjetunionen. Vi kan inte längre hålla dessa människor i förvisning eller i tvångsarbetslägren. Vi måste finna på ett sätt att återge dem friheten.”¹⁹

Så snart jag hade avslutat mitt anförande började de alla angripa mig, framförallt Vorosjilov. ”Vad har farit i er? Hur kan ni tala på det där viset?” utbrast han. ”Tror ni att ni kan ta fram allt det här vid kongressen och klara er med skinnet i behåll? Hur tror ni att det här skulle inverka på vårt partis och vårt lands prestige? Det blir aldrig möjligt för er att hemlighålla de uppgifter ni nu tänker lämna. Rykten kommer att spridas om vad som hände under Stalin, och sedan kommer fingret att peka rakt mot oss. Vad kommer vi att kunna säga om våra egna roller under Stalin?”

Kaganovitj ryckte in och opponerade sig häftigt mot mig ungefär enligt samma linjer. Hans utgångspunkt var inte en djuplodande analys av de frågor rörande partiet som här stod på spel. Nej, han protesterade mot mig av självisk fruktan för sitt eget skinn. Han drevs helt och hållet av sitt intresse att undandra sig allt ansvar för vad som hade hänt i det förgångna. Om några brott hade begåtts, ville Kaganovitj försäkra sig om att hans egna spår var igensopade.

Jag besvarade dessa angrepp så lugnt och övertygande jag kunde. ”Även om man ser saken från er synpunkt”, sade jag, ”tror jag fortfarande att det blir omöjligt att sopa igen alla spår. Förr eller senare kommer dessa olyckliga att frigges från fängelser och arbetsläger, och de kommer att återvända till städerna. De kommer att berätta för släktingar och vänner och kamrater, för alla i sina hemtrakter, vad som har hänt dem. Hela landet och hela partiet kommer att få reda på att otaliga människor har tillbragt mellan tio och femton år i fängelse – och allt detta för vad? För ingenting! Anklagelserna mot dem var förfalskade! Om de över huvud taget ställdes inför rätta byggde åklagarsidan åtal mot dem enbart på lufthistorier. Och jag ber er att tänka på ytterligare en sak, kamrater: vi leder nu den första kongressen efter Stalins död, och därför är det vår plikt att ärligt och uppriktigt tala om för delegaterna hur partiets ledarskap uppförde sig under de ifrågavarande åren. Vi har till uppgift att avge en redogörelse för vårt eget fögderi under perioden efter Stalins död, men som medlemmar av centralkommittén medan Stalin ännu var vid liv, måste vi också berätta om den perioden. Hur kan vi förebära att vi inte vet vad som hände då?”

Därför, kamrater, ber jag om ert stöd. Kongressen närmar sig sitt slut och delegaterna kommer snart att skingras. Kort efter att vi ajournerar den kommer nyss frigivna fångar att återvända till sina hem, och där börjar de informera människorna på sitt eget sätt om vad som har hänt dem. Och då kommer delegaterna vid den här kongressen med all rätt att fråga: ”Hur kan det här vara möjligt? Varför berättade ni inte för oss om alla dessa ohyggligheter vid den XX:e partikongressen? Ni måste ha känt till dem. Och däri kommer de att ha alldeles rätt. Vi kommer inte att ha något svar till hands. Att säga att vi inte visste någonting skulle vara en lögn. Vi har kamrat Pospelovs upptäckter till vårt förfogande, och nu vet vi allt. Vi vet att det förekom godtycke och förtryck inom partiet, och vi måste meddela kongressen vad vi vet.”

¹⁹ Chrusjtjov nämner ingenting om att Mikojan hade låtit en bomb explodera vid kongressen genom att fälla anmärkningar som var ytterst kritiska mot Stalin (och, underförstått, också mot Chrusjtjov själv). Andra hade gjort nedsättande men tillsvidare odefinierade påpekanden om ”personkulten”. Endast Chrusjtjov hade gått till rena överdrifter genom att prisa Stalin för hans beslutsamma åtgärder för att krossa ”folkfienderna” – trots att han elva dagar senare i sitt hemliga tal skulle brännmärka denna term.

Återigen var reaktionen stormig. Vorosjilov och Kaganovitj upprepade nästan med en mun: ”Vi kommer att ställas till svars! Partiet har rätt att hålla oss ansvariga för det som hände under Stalin! Vi tillhörde ledarskapet och även om vi inte visste vad som hände, är det absolut ingen ursäkt – det blir i alla fall vi som får betala!”

”Om ni anser att vårt parti är uppbyggt på den demokratiska centralismens princip”, svarade jag, ”hade vi, i vår egenskap av partiledare, ingen rätt att *inte* veta vad som hände. Några av oss visste inte om så mycket av det skedda därför att vi var delar av en regim under vilken man fick veta vad det ansågs att man borde veta, och man aktade sig noga för att sticka näsan i något annat. Så vi höll oss utanför. Men inte alla befann sig i den ställningen. Några av oss visste vad som hände, och några smutsade till och med ner näsorna under de händelser som vi nu talar om. Men medan graden av ansvar för vad som hände varierar bland oss, är jag i min egenskap av medlem av centralkommittén alltsedan XVII:e partikongressen beredd att bära min andel av ansvaret inför partiet – även om partiet skulle anse det lämpligt att ställa alla till ansvar som tillhörde ledarskapet under Stalin då godtyckliga metoder påtvingades partiet.”

Den här gången var det Molotov som opponerade sig. ”Förstår ni inte hur det kommer att gå?”

Vorosjilov framhöll med största eftertryck att det som jag nu föreslog inte alls behövde göras och att det helt enkelt inte kunde göras utan att nedkalla partiets vrede över våra huvuden. Om och om igen sade han: ”Vem ber oss göra det här? Vem säger att vi måste redogöra för allt detta för kongressen?”

”Ingen”, svarade jag. ”Men det hindrar inte att dessa brott är begångna, inte sant? Så mycket måste vi åtminstone medge för oss själva. Det är oundvikligt att om folket kommer att få reda på vad som har hänt, och om människorna börjar fråga oss om saken efter det att vi har försökt hålla tyst om den, kommer de redan att sitta som domare över oss. Och det är någonting som jag i det längsta vill undvika. Jag vill inte ta på mig ansvaret på det sättet. Jag anser det vara bättre att vi själva tar upp frågan.”

Men ännu var vi långt från en överenskommelse. Jag såg att det var omöjligt att under sådana förhållanden övertala presidiet att fatta ett beslut, och jag visste att vi inte kunde ta upp frågan inför kongressen om vi inte hade nått en överenskommelse inom vår krets. Jag beslöt då att försöka följande metod: ”Partikongressen är i full gång, och den framskrider friktionsfritt, men den interna disciplin som behövs för att centralkommittén ska kunna utöva ett enat ledarskap har brutit samman. När nu den allmänna rapporten är avgiven, får jag kanske påminna er om att varje presidiemedlem har rätt att tala vid kongressen och framföra sina synpunkter, även om de inte sammanfaller med den linje som slås fast i den allmänna rapporten.” Jag behövde inte tala om för dem att jag om nödvändigt var beredd att själv hålla ett sådant tal och framföra mina synpunkter på arresteringarna och avrättningarna. Jag tillade: ”Det gäller för var och en som har begått ett brott, att det i hans liv kommer ett ögonblick då en bekännelse tillförsäkrar honom en mild dom, om inte straffrihet. Om vi har för avsikt att tala öppet och ärligt om de oegentligheter som begicks av Stalin, måste vi göra det nu, vid den XX:e partikongressen. Vid den XXI:e kongressen är det redan för sent, även om vi kommer så långt utan att bli ställda till svars.”

Vi hade kommit till den punkt då någon tog, initiativet och sade: ”Det må vara hänt; om det är så det ligger till, är det väl bäst att någon håller ett tal om Stalins maktmissbruk.” Till slut gick alla motvilligt med på att ett tal skulle hållas. Jag tror att Bulganin, Pervuchin, Saburov och möjligen Malenkov gav mig sitt personliga stöd. Men ännu återstod frågan om vem som skulle resa sig och hålla detta tal. Jag föreslog Pospelov, eftersom han hade varit ordförande i den kommission som hade utfört utredningsarbetet och vars upptäckter vi nu skulle använda. De andra motsatte sig. De sade att jag borde hålla talet. Jag vägrade. Jag hade redan avgett den allmänna rapporten utan att säga ett ord om Pospelovs upptäckter, så hur kunde jag nu

hålla ett nytt tal som grundade sig på dem? Men de andra framhärade och sade: ”Om Pospelov, en annan av centralkommitténs sekreterare, håller talet, kommer folk att undra: Varför sa Chrusjtjov ingenting om den här saken i den allmänna rapporten? Varför tar Pospelov upp en så viktig fråga nu? Hur är det möjligt att Chrusjtjov inte visste – eller om han visste, hur kommer det sig att han fäste så ringa vikt vid det? Om ni inte håller talet, kan det bidra till intrycket av oenighet inom ledarskapet.”

Detta argument förtjänade att tas i betraktande, och till slut gav jag med mig. Det beslöts att jag skulle hålla ett tal som grundade sig på kommissionens upptäckter. Pospelov fick instruktioner att omarbete sin rapport till ett tal.²⁰ Vi ordnade så att kongressen sammanträdde till en speciell sluten session, och där höll jag mitt tal. Delegaterna lyssnade under absolut tystnad. Det var så tyst i den stora salen att man kunde höra en fluga surra. Ni måste försöka föreställa er hur skakade dessa människor blev av avslöjandena om vilka ohyggligheter som hade drabbat partimedlemmar – likgiltigt om de var gamla bolsjeviker eller unga män i början av sin karriär. Det här var det första de flesta av dem hade hört om den tragedi som vårt parti hade genomgått – en tragedi som hade sitt upphov i det sjuka draget i Stalins karaktär som Lenin hade varnat oss för i sitt testamente och som Stalin själv hade bekräftat i sin bekännelse till Mikojan och mig – ”Jag litar inte på någon, inte ens på mig själv”.

Så föddes alltså talet om Stalins missbruk vid den XX:e partikongressen. Det var meningen att det skulle vara hemligt, men i själva verket var detta långt ifrån fallet. Vi vidtog åtgärder för att försäkra oss om att kopior förmedlades till kommunistpartierna i vänskapligt sinnade länder, så att de kunde sätta sig in i talet. På det sättet fick också det polska kommunistpartiet ett exemplar. Vid tiden för den XX:e partikongressen dog kamrat Bierut, den polska centralkommitténs sekreterare. Efter hans död uppstod en stor förvirring, och vårt dokument föll i händerna på några polska kamrater som var fientligt inställda till Sovjetunionen. De använde mitt tal för sina egna syften och tog kopior av det. Jag hörde att de såldes för ett mycket billigt pris. Chrusjtjovs tal som hölls för den XX:e partikongressen i en sluten session ansågs alltså inte vara mycket värt! Underrättelseagenter från alla världens länder kunde köpa det billigt i öppna marknaden.

Det var så som detta dokument kom att publiceras. Men vi bekräftade det aldrig. Jag minns att när journalisterna frågade mig: ”Vad kan ni berätta för oss om detta tal som tillskrivs er?” brukade jag säga att jag inte visste någonting om det och att de i stället skulle rikta sina frågor till mr [Allen] Dulles – det vill säga till den amerikanska underrättelsetjänsten.²¹

När jag blickar tillbaka tror jag att frågan om vad vi skulle ta oss till med Pospelovs upptäckter handhades absolut korrekt och i rättan tid. Jag är övertygad om att jag valde det rätta ögonblicket när jag insisterade på att talet skulle hållas vid den XX:e partikongressen.

Det kunde ha gått mycket värre. Vi höll just på att hämta oss från en svår chock. Många människor satt fortfarande i fängelserna och tvångsarbetslägren, och vi visste inte hur vi skulle förklara vad som hade hänt dem eller vad som skulle göras med dem när de blev frigivna. Vi kunde ha fallit tillbaka på vad som kanske kunde kallas ”Berijas version” – och

²⁰ Tillkomsten av det hemliga talet måste ha varit mera komplicerad än Chrusjtjov här antyder. Talet, som var tjugotusen ord långt och späckat med detaljer, måste ha varit ett teamwork (med korta avsnitt som uppenbarligen i sista minuten hade interpolerats av Chrusjtjov själv), måste ha existerat redan när kongressen öppnades. Om Chrusjtjov hade haft för avsikt att brännmärka Stalin, skulle han ha berett vägen redan i den allmänna rapporten (som Mikojan gjorde i sitt eget tal). Det kan endast ha varit så att Chrusjtjov utsattes för påtryckningar att tala, påtryckningar så kraftiga att de gjorde det omöjligt för honom att vidareutveckla sin egen personlighetskult. Han beslöt då djävt att försöka göra det bästa möjliga av ett svårt läge och lyckades vända det till sin egen fördel genom att framställa sig som den ende som vågade tala rent ut.

²¹ Det är värt att notera att Chrusjtjov aldrig tidigare offentligen har erkänt att det hemliga talet verkligen existerade.

hävdade att det var Berija och ingen annan som var ansvarig för de brott som hade begåtts av Stalin. Efter rättegången mot Berija hade vi funnit oss snärda av den version som vi hade skapat för att skydda Stalins rykte. Det skulle kanske ha varit enklare att fortsätta att klandra Berija och låta illusionen om Stalin som "folkets fader och vän" fortleva. Även i dag, långt efter den XX:e partikongressen, finns det fortfarande människor som håller fast vid Berija-versionen och som vägrar att acceptera sanningen om Stalin. Vissa människor vill tro att det inte var Gud som var skyldig utan en av hans änglar; en av hans änglar gav Gud falska rapporter, och det var därför som Gud sände hagel och åska och andra olyckor över människosläktet. Folket led inte för att Gud så ville, utan därför att den onda ängeln Berija satt på Guds högra sida.

För inte så länge sedan lyssnade jag på radio och hörde en uppläsning av ett kapitel ur Sjolochovs roman *De kämpade för fosterlandet*. Michail Alexandrovitj försöker i ett samtal mellan två fiskare förklara vad som hände under den period då terrorn under Stalin stod på sin höjdpunkt. Den ene fiskaren frågar den andre: "Vad tänker du om kamrat Stalin? Det sägs att han inte skulle ha låtsats om alla de ohyggligheter som skedde. En hel mängd hederliga, lojala människor ställdes inför rätta och avrättades. Hur kunde kamrat Stalin låta det ske?"

"Ja, det är svårt att förstå", säger den andre fiskaren.

Sedan frågar den förste: "Var det inte Berija som var den huvudskyldige? Var det inte han som rapporterade för Stalin?"

"Jo, det var den där förskräcklige Berija som satte i gång alltsammans."

Nu är Michail Alexandrovitj en intelligent människa och en framstående författare, men det länder honom inte till heder att han vidarebefordrar denna förklaring på den tragedi som Stalin utsatte partiet för. Och en sak är fullständigt elementär: Det var inte Berija som skapade Stalin, medan det däremot var Stalin som skapade Berija. Och före honom skapade Stalin Jezjov. "Björnbäret" och "Den pansrade näven", det var Stalins öknamn på Jezjov. Och före Jezjov hade vi Jagoda. Stalin uppfann Jagoda också. En efter en gjorde de sina entréer och sortier. Den snabba omsättningen bland de huvudfigurer som skapades av Stalin var en integrerande del av Stalins logik. Han använde sina handgångna män för att förintade hederliga människor om vilka han mycket väl visste att de var oskyldiga i partiets och folkets ögon. Och sedan stod Stalin över allt detta medan terrorn förintade sina egna verkställare. När ett band av skurkar blev alltför invecklat i terrorn, ersatte han det helt enkelt med ett nytt. Det var så de tre echelongerna kom till: först Jagoda, sedan Jezjov och slutligen Berija. Kedjan bröts i och med Stalins död, och Berija stod som brottsling inför folkets domstol.

Strax före den XX:e partikongressen kallade jag till mig statsåklagaren, kamrat Rudenko, som hade varit inblandad i många av fallen under 1930-talets utrensningar. "Kamrat Rudenko", sade jag, "jag är intresserad av de öppna rättegångarna. Tala om för mig, hur mycket grund fanns det i själva verket för de anklagelser som riktades mot Bucharin, Rykov, Syrtsov, Lominadze, Krestinskij och många, många andra människor som var välkända för centralkommittén, organisationsbyrån och politbyrån?"

Kamrat Rudenko svarade att med utgångspunkt från vedertagna juridiska normer fanns det inga som helst skäl för att döma eller ens rannsaka dessa män. De åtalades på grundval av personliga bekännelser som hade avtvingats dem med hjälp av fysisk och psykologisk tortyr, och bekännelser som framtvings på detta sätt är absolut inte acceptabla som legitim grund för ett åtal.

Inte desto mindre beslöt vi att jag inte skulle säga någonting om de offentliga rättegångarna i mitt tal till den XX:e partikongressen. Vårt handlande i detta fall var otvivelaktigt i viss mån tvetydigt. Orsaken till detta beslut var att representanter för broderkommunistpartierna hade

varit närvarande när Rykov, Bucharin och andra folkets ledare rannsakades och dömdes. Dessa representanter hade sedan rest hem och i sina hemländer vittnat om rättvisan i de fällda domarna. Vi ville inte misskreditera representanterna för dessa broderpartier som hade bevitnat de offentliga rättegångarna, och därför ställde vi rehabiliteringen av Bucharin, Zinovjev, Rykov och de andra på en oviss framtid. Jag inser nu att detta beslut var ett misstag. Det hade varit bättre att erkänna allt. Mord uppenbaras alltid. Sådana saker kan inte länge hållas hemliga.

Men trots detta enda misstag uträttade XX:e partikongressen ändå en hel del. Dess största prestation var att den satte i gång processen att rensa partiet från stalinismen och i partiet återupprätta de leninistiska normer för livet för vilka vårt lands bästa söner hade kämpat.

Bilaga: Tjugonde partikongressen och dess historiska betydelse

Utdrag ur *Sovjetunionens kommunistiska partis historia (1962 års upplaga)* s 702-12

I februari 1956 höll partiet sin tjugonde kongress. Kongressens ombud representerade 6.795.896 partimedlemmar och 419.609 medlemskandidater. Som gäster anlände delegationer från 55 utländska kommunistiska partier och arbetarpartier till kongressen.

Kongressen dryftade de ledande partiorganens verksamhetsberättelser och riktlinjerna till sjätte femårsplanen för utveckling av Sovjetunionens folkhushållning 1956 till 1960.

I CK:s verksamhetsberättelse, som föredrogs av Chrusjtjov, gavs en ingående analys av Sovjetunionens in- och utrikespolitiska läge och resultaten av partiets verksamhet sedan 19:e kongressen, varjämte perspektiven för det kommunistiska uppbygget fastställdes.

I en utförlig resolution godkände kongressen enhälligt CK:s politiska linje och praktiska verksamhet samt skisserade partiets uppgifter under de närmaste åren.

Kongressen framhöll särskilt, att epokens viktigaste drag var att socialismen inte längre är begränsad till ett land utan blivit ett världssystem. Detta har skapat nya betingelser för inrikesproblemen och de internationella frågornas lösning.

Verksamhetsberättelsen innehöll en lysande karaktäristik av utvecklingen i de två motsatta sociala världssystemen: det socialistiska och det kapitalistiska. Verksamhetsperioden hade betecknats av ett fortsatt starkt uppsving för Sovjetunionen och alla socialistiska länders ekonomiska styrka. Näringslivets tillväxt i Sovjetunionen, Kina och övriga socialistiska länder kännetecknas av allsidig utveckling och fredlig inriktning. Det socialistiska systemets företrädarna och de kommunistiska partiernas riktiga politik garanterar ett högt utvecklingstempo för industriproduktionen i de socialistiska länderna, vilket starkt överträffade tempot i de kapitalistiska länderna. Detta är en reell borgen för nya framsteg för socialismen i dess ekonomiska tävlan med kapitalismen. Socialismens industribas blir allt mäktigare. De socialistiska ländernas oavblåtligt växande andel i den totala internationella industriproduktionen är ett materiellt uttryck för den progressiva historiska process, under vilken den kapitalistiska utsugningssfären krymper medan socialismens internationella ställning växer. Ett av de viktigaste resultaten av det socialistiska lägets utveckling under verksamhetsperioden var att de ekonomiska förbindelserna mellan de socialistiska länderna utbyggdes och vänskapen mellan dem stärktes. Allt detta vittnade om socialismens segerrika framåtskridande.

I den kapitalistiska världen gick händelseutvecklingen i motsatt riktning. Den internationella kapitalismens ekonomi har blivit ännu mer labil, olikmässigheten i dess utveckling skärps och det kapitalistiska systemet murknar allt mer. Med varje år tillspetsas marknadsproblemen och motsättningarna mellan de imperialistiska länderna ökar. Arbetarnas och alla övriga arbetandes kamp mot det imperialistiska förtrycket blir allt mer aktiv och hårdnackad. I de kapitalistiska länderna fortsätter omgrupperingen av krafterna, varigenom de reaktionära, aggressiva krafterna isoleras ytterligare. Den internationella kapitalismens ställningar blir oundvikligen

svagare. Tjugonde partikongressen gav en ingående analys och en vetenskaplig sammanfattning av de senaste världshändelserna och berikade marxismen-leninismens teori med en rad nya teser om den internationella utvecklingens huvudproblem.

Kongressen anpassade den leninistiska fredliga samlevnadsprincipen i förhållandet mellan länder med olika samhällssystem till vår tid, då två världsläger står mot varandra. Fredlig samlevnad betyder ekonomisk och kulturell tävlan mellan länder med olika system. På det ideologiska området utvecklas det mellan dem en häftig kamp.

Marxismen lär, att socialismen oundvikligen kommer att segra i alla länder, men inte till följd av ”revolutionsexport”, som är omöjlig och främmande för den marxistiska uppfattningen om det historiska skeendet, utan till följd av utvecklingen av de inre motsägelserna och klassmotsättningarna i varje kapitalistiskt land.

Kommunisternas övertygelse om det socialistiska produktionssättets seger i tävlan med det kapitalistiska bygger på det socialistiska systemets avgörande företräden framför det kapitalistiska.

Tjugonde kongressen drog slutsatsen, att krigens förebyggande är en *reell möjlighet* under nuvarande internationella förhållanden. Tesen om krigens oundviklighet under imperialismen formulerade Lenin i en tid, då för det första kapitalismen var ett enhetligt världsomfattande system och för det andra de samhälleliga och politiska krafter, som inte var intresserade av krig och gick emot dem, var svaga och otillräckligt organiserade och därför inte kunde tvinga imperialisterna att avstå från krig.

Så länge imperialismen finns kvar, finns givetvis också den ekonomiska grunden för krig kvar, och detta kräver att alla fredsvänliga krafter skall vara på sin vakt. Men under de nya förhållanden, då socialismens mäktiga läger har uppstått, då folkens fredsrörelse i alla länder växer och då det förutom de socialistiska länderna existerar andra fredsvänliga stater, finns det reella möjligheter att inte tillåta imperialisterna att släppa lös ett nytt världskrig. Om de dock försöker göra det, så är mäktiga sociala och politiska krafter i stånd att bjuda angriparna ett förkrossande motstånd, kullkasta deras äventyrliga planer och tillfoga dem nederlag. Detta blir ett avgörande slag mot hela det kapitalistiska systemet. Folken kommer inte att längre tåla ett system, som för dem innebär så tunga lidanden och offer.

Genom att sammanfatta den internationella arbetarrörelsens, den kommunistiska rörelsens, Sovjetunionens och folkdemokratiernas erfarenheter, utvecklade och fördjupade 20:e partikongressen Lenins tes om de skiftande formerna för olika länders övergång till socialismen och om möjligheten av den socialistiska revolutionens fredliga utveckling. De genomgripande förändringar, som skett i världen, det mäktiga socialistiska lägrets existens och konsolidering, dess växande attraktionskraft, arbetarrörelsens och den nationella frihetsrörelsens växande styrka samt det kapitalistiska systemets försvagning har skapat en ny, gynnsammare situation för övergång till socialismen i de länder, där kapitalismen tills vidare råder. Medan Lenin talade om en fredlig utveckling av revolutionen som ett mycket sällsynt undantag, blir möjligheten av en sådan utveckling större i våra dagar. I fortsättningen kommer de konkreta formerna för enskilda länders övergång till socialismen att bli mer olikartade.

I en rad kapitalistiska länder har arbetarklassen under ledning av sin avancerade del, det kommunistiska partiet, reell möjlighet att under sin ledning förena de arbetande bönderna, stora delar av de intellektuella och alla patrioter. Med stöd av folkets flertal kan arbetarklassen, i beslutsam kamp mot opportunisterna och deras försoning med kapitalisterna och godsägarna, slå ned de reaktionära, folkfientliga krafterna, erövra en stabil majoritet i parlamentet och förvandla det från ett organ, som tjänar de borgerligas klassintressen till ett verktyg för folkets verkliga vilja, dvs till ett instrument som tjänar det arbetande folket. På så sätt kan betingelser skapas för att genomgripande politiska och ekonomiska omdaningar genomförs på fredlig väg.

I de kapitalistiska länder, där bourgeoisin disponerar ett starkt militärt och polisiärt maskineri, där utsugarklasserna med militaristernas och den reaktionära byråkratins stöd motsätter sig de arbetandes vilja och inte ryggat tillbaka för att påtvinga dem en väpnad kamp, blir arbetarklassen och alla arbetande tvungna att med vapen största bourgeoisins makt. Hur förbittrad klasskampen blir och om våld brukas eller inte under övergången till socialismen kommer inte att bero så mycket av proletariatet som av styrkan i de reaktionäras motstånd mot det övervägande folkflertalets vilja. Det beror på huruvida dessa kretsar kommer att bruka våld under en eller annan etapp av kampen för socialismen.

Trots hela olikmässigheten av de konkreta formerna för övergång till socialismen, finns det ett oundgängligt och avgörande villkor för ett framgångsrikt socialistiskt uppbygge, nämligen att den politiska makten skall tillhöra arbetarklassen med det kommunistiska partiet i spetsen, dvs att proletariatets diktatur upprättas.

Tjugonde partikongressen underströk, att kommunisternas erkännande av att en fredlig övergång till socialismen är möjlig, även genom att proletariatet erövrar de parlamentariska institutionerna, inte får förväxlas med reformisternas ståndpunkt. Dessa förnekar proletariatets diktatur, ersätter de revolutionära omdaningarna av samhället med små reformer och tar i praktiken avstånd från att det kapitalistiska systemet skall avskaffas och att arbetarklassen skall erövrar den politiska makten. Reformisterna måste beslutsamt bekämpas som det kapitalistiska systemets försvarare.

De av tjugonde kongressen utarbetade huvudteserna om våra dagars principiella världsproblem har stor teoretisk och praktisk betydelse. De utgör en skapande utveckling av marxismen-leninismen och ger svar på de livsviktiga frågor, som oroar massorna, samt öppnar för de kommunistiska partierna nya vägar och medel att kämpa för att freden bevaras och konsolideras samt nya perspektiv för kapitalismens revolutionära omdaning till socialism. De vidgar möjligheterna att samla alla progressiva krafter under arbetarklassens ledning, att upprätta aktionsenhet och sakliga kontakter mellan kommunistiska, socialdemokratiska och andra partier, som verkligen vill värna freden, kämpa mot det imperialistiska förtrycket och försvara sina folks nationella intressen, demokrati och oberoende.

I centralkommitténs verksamhetsberättelse summerades resultaten av det kommunistiska uppbygget i Sovjetunionen efter nittonde partikongressen. Den femte femårsplanen för åren 1951 till 1955 uppfylldes vad den totala industriproduktionen beträffade på fyra år och fyra månader. Därmed hade sovjetfolket vunnit en ny stor seger i kampen för att befästa Sovjetunionens ekonomiska styrka och dess försvarskraft liksom för dess fortsatta framåtskridande till kommunismen.

Under femårsplanens sista år hade industrins bruttoproduktion ökat med 85 procent jämfört med 1950, varav framställningen av produktionsmedel med 91 procent. Femårsplanen för tillverkning av konsumtionsvaror hade överskridits och förkrignivån hade mer än fördubblats. Även jordbruket hade utvecklats framgångsrikt.

Arbetarnas och tjänstemännens reallöner hade ökat och kollektivbrukarnas inkomster stigit. Under femårsperioden hade man i städer och arbetarsamhällen byggt drygt 150 miljoner kvadratmeter bostadsyta. Mot slutet av perioden räknade landets högre läroanstalter nästan två miljoner studerande, dvs 150 procent mer än i alla kapitalistiska länder i Europa tillsammans.

Kongressens riktlinjer gick ut på att man ståndaktigt skulle fortsätta att på den fredliga ekonomiska tävlans väg lösa *Sovjetunionens ekonomiska huvuduppgift, nämligen att på historiskt kort tid hinna upp och gå förbi de högst utvecklade kapitalistiska länderna beträffande produktion per capita*. Det socialistiska hushållningssystemets företräden och samhällsutvecklingens höjda nivå i Sovjetunionen skapade en reell möjlighet för denna historiska uppgifts framgångsrika lösning.

Tjugonde partikongressen utpekade de viktigaste riktningarna för den ekonomiska huvuduppgiftens snabba lösning:

att även framgent framför allt utveckla tungindustrin — stål-, olje-, kol-, maskin- och kemiindustrin;

att konsekvent förverkliga Lenins råd om landets elektrifiering, säkerställa energiproduktionens försprång och elkraftens ökade användning i industrin samt elektrifiera transportväsendet och jordbruket i större skala;

att på allt sätt utveckla och förbättra byggnadsindustrin, så att den blir i stånd att helt tillgodose behoven av industrianläggningar, bostadshus och kultur- och fritidsanläggningar; att på det mest effektiva sätt utnyttja landets rika naturresurser, utnyttja nya råvaru-, bränsle- och elkraftkällor för produktionen, under de närmaste 10-15 åren i landets östra delar skapa en stor bas för kol- och elkraftproduktion, en tredje stor stålbas med en årskapacitet på mellan 15 och 20 miljoner ton tackjärn samt nya maskinindustricentra;

att ståndaktigt hålla kurs på snabbare teknisk utveckling: i produktionen införa vetenskapens och teknikens nyaste rön, högproduktiv utrustning och modern teknologi, höja tempot för arbetets mekanisering, i stor utsträckning automatisera produktionsprocesserna, i högre grad utnyttja atomenergin för fredliga syften, på allt sätt utveckla nya produktionsgrenar och -typer och tekniskt nyutrusta järnvägsväsendet;

att förbättra produktionens organisation på grundval av utvidgad specialisering och samordning av industrin;

att påskynda utvecklingstempot för produktion av konsumtionsvaror, på allt sätt öka produktionen av konstfibrer, plaster och andra syntetiska material för tillverkning av kläder, skodon och förbrukningsartiklar;

att med oförminskad energi fortsätta arbetet på att höja jordbruket, på kort tid förverkliga en omfattande mekanisering av hela jordbruksproduktionen, brett utnyttja agronomins framsteg och senaste rön, minska förbrukningen av arbete och material per produktionsenhet i jordbruket, starkt höja alla odlingsväxternas avkastning och boskapsskötselns produktivitet;

att ytterligare höja de arbetandes levnadsstandard: höja arbetarnas och tjänstemännens reallöner, i första hand de lågavlönades, öka kollektivbrukarnas inkomster, efterhand införa minskad arbetsdag för arbetarna och tjänstemännen utan att lönera sjunker, öka pensionerna och genomföra andra sociala åtgärder;

att på allt sätt utveckla de arbetandes skapande aktivitet och initiativ i kampen för ökad arbetsproduktivitet, oavblåtligt höja arbetarklassen och kollektivbrukarna kulturellt och tekniskt, förbättra specialistutbildningens kvalitet i nära anknytning till produktionen och närma skolundervisningen till livet;

att systematiskt förbättra sovjeternas, fackföreningarnas och ungdomsorganisationernas arbete och höja deras roll i landets ekonomiska liv.

Tjugonde kongressen underströk, att alla dessa uppgifter framgångsrikt kan genomföras endast om partiets hela organisationsarbete för det ekonomiska uppbygget förbättras:

”Partiorganisationerna måste företa en avgörande vändning till konkret ledning av det ekonomiska uppbygget och bättre sätta sig in i industriföretagens, kollektivbrukens, maskin- och traktorstationernas och statsjordbrukens teknik och ekonomi för att kunna leda deras arbete sakkunnigt.”

Kongressen antog riktlinjer för sjätte femårsplanen för folkhushållningens utveckling i Sovjetunionen under åren 1956 till 1960. En viktig plats i 20:e kongressens arbete intog frågan om övervinnandet av den för marxismen-leninismen främmande personkulten och dess

följder. Kongressen godkände det stora arbete, som centralkommittén utfört för att återupp-rätta de leninistiska normerna för partilivet och utveckla demokratin inom partiet. De med stalinkulten förknippade felen utsattes för principiell kritik av kongressen, som skisserade åtgärder vilka säkerställde att dess följder helt övervanns.

I kritiken av personkulten vägledades partiet av marxismen-leninismens kända teser om folkmassornas, partiets och personlighetens roll i historien och om att personkult kring en politisk ledare är otillåtlig, hur stora förtjänster denne än har.

Partiet visste, att fienderna i sovjetfientliga syften skulle söka utnyttja en öppen kritik av de fel som begåtts i samband med personkulten. Men det tog detta steg av principiella skäl och i det kommunistiska uppbyggets intresse. Partiet gick ut ifrån, att även om denna kritik skulle medföra vissa temporära svårigheter, kommer den utan tvivel att ge positiva resultat i folkets intresse och för arbetarklassens slutmål. Att gå till aktion mot personkulten var nödvändigt framför allt för att skapa fasta garantier, så att *sådana företeelser aldrig mer skall uppstå i partiet och landet*, att partiet skall ledas på grundval av kollektivitetsprincipen, av en riktig, marxistisk-leninistisk politik och med aktivt skapande deltagande av de arbetande miljonerna. Kritiken av personkulten hade stor betydelse för partiets ytterligare stärkande, för marxismen-leninismens skapande utveckling och den socialistiska demokratin utbyggande samt för hela den kommunistiska världsrörelsen.

I kongressens beslut och i CK:s resolution den 30 juni 1956 "Om övervinnandet av personkulten och dess följder" gav partiet ett klart svar på frågorna om personkultens orsaker, dess yttringars karaktär och dess följder.

Stalinkulten uppkom under bestämda konkreta historiska förhållanden. I ett relativt efterblivet agrarland, ruinerat av imperialistiska krig och inbördeskrig och inringat från alla håll av fientliga kapitalistiska stater, i ett land som ständigt var utsatt för yttre krigshot, var det socialistiska uppbygget förbundet med otroliga svårigheter. Det komplicerade in- och utrikespolitiska läget krävde en järnhård disciplin, ständigt ökad vaksamhet och strikt centraliserad ledning. Till följd av de imperialistiska staternas förbittrade attacker nödgades sovjetsamhället tillgripa vissa temporära begränsningar av demokratin. Dessa begränsningar eliminerades allt eftersom sovjetstaten stärktes och de demokratiska och socialistiska krafterna i hela världen utvecklades. Socialismens seger i Sovjetunionen var en världshistorisk bragd av sovjetfolket under det kommunistiska partiets ledning.

Tillsammans med andra ledare för partiet och sovjetstaten kämpade Stalin som general-sekreterare i partiets CK under dessa år aktivt för att omsätta Lenins lära i det levande livet. Hans verksamhet var förbunden med de stora socialistiska omdaningarna i Sovjetunionen. Som framstående teoretiker och organisatör ledde han kampen mot trotskisterna, högeropportunisterna, de borgerliga nationalisterna och mot den kapitalistiska omgivningens stämplingar. Stalin hade stora förtjänster inte bara i socialismens seger i SSSR utan också i den internationella kommunistiska rörelsen och frihetskampen. Fullt naturligt gjorde detta, att han fick stor auktoritet och popularitet. Men med tiden började man tillskriva honom alla segrar, som sovjetlandet vann under partiets ledning. Successivt uppstod stalinkulten.

Till personkultens utveckling bidrog u hög grad vissa negativa personliga drag hos Stalin, vilka Lenin hade påpekat. Kommunistiska partiets och sovjetfolkets framsteg samt lovprisandet av honom steg Stalin åt huvudet. Omåttligt överskattande sin roll och sina förtjänster, började han tro på sin egen ofelbarhet och uppmuntra prisandet av sin egen person. Ord och handling började i allt högre grad gå isär hos honom. Personkulten tillfogade partiets och statens ledning särskilt allvarlig skada under Stalins sista levnadsår.

De fel och brister, som personkulten framkallade, bromsade sovjetsamhällets utveckling, tillfogade det stor skada och hindrade utvecklingen av massornas skapande initiativ. Men trots vad socialismens fiender lögnaktigt påstår, kunde de inte förändra och förändrade inte

sovjetsystemets djupt demokratiska, i sanning folkliga karaktär. Partiets politik var riktig och uttryckte folkens intressen.

Syftet med partiets kritik av personkulten var att avskaffa dess skadliga följder och därmed stärka socialismens positioner men inte att helt och hållet förneka Stalins positiva roll i partiets och landets liv. Under ledning av det kommunistiska partiet och dess CK, var Stalin en förgrundsgestalt, uppnådde Sovjetunionen världshistoriska framsteg. Stalin har gjort mycket gagnariskt för sovjetlandet, för SUKP och för hela den internationella arbetarrörelsen. Chrusjtjov sade: ”I kamrat Stalins verksamhet ser vi två sidor: den positiva, som vi stöder och uppskattar högt, och den negativa, som vi kritiserar, fördömer och förkastar ... Vårt parti, vi alla fördömer beslutsamt Stalin för de grova fel och snedvridningar, som tillfogat partiet och folket allvarlig skada” (*Pravda*, 28/8 1957).

Partiet övervann personkultens följder och öppnade fritt fält för massornas aktivitet och skapande initiativ. På kort tid fick det stora ekonomiska och kulturella framgångar och stärkte väsentligt socialismens internationella ställning. Här kom än en gång partiets leninistiska stålsättning till fullt uttryck.

Tjugonde partikongressen noterade, att det sovjetiska samhälls- och statssystemet, sovjet-samhällets moraliska och politiska enhet samt vänskapen mellan folken betydligt stärkts och fastställde enligt de växande behoven vägarna för den socialistiska demokratin vidare utveckling. I kongressens resolution till CK:s verksamhetsberättelse heter det: ”Det kommunistiska uppbyggets stora uppgifter kräver att de arbetandes skapande aktivitet och initiativ ökar ytterligare och att massorna i ännu större utsträckning deltar i ledningen av staten, i hela dess organisatoriska och ekonomiska verksamhet. I detta syfte måste man på allt sätt utveckla den sovjetiska demokratin, enträget förbättra alla centrala och lokala sovjetorgans arbete och stärka deras band med massorna.”

Kongressens beslut innehåller principiella anvisningar om den nationella politiken. Kongressen godkände CK:s åtgärder att utvidga unionsrepublikernas rättigheter och rekommenderade att nya mått och steg skulle vidtas i denna riktning. Under de nya förhållanden, då republikernas näringsliv utvecklats och stärkts och då talrika nationella kadrer skolats, blev det allt mer uppenbart att man måste utarbeta nya former för den statliga ekonomiska förvaltningen, vilka på ett riktigt sätt skulle förena den centraliserade ledningen med republikernas självverksamhet, ta hänsyn till folkens gemensamma intressen i det kommunistiska uppbygget och de nationella dragen och olikheterna samt bidra till att ytterligare stärka vänskapen mellan folken.

Kongressen utarbetade ett omfattande program för kulturellt uppbygge och kommunistisk fostran av de arbetande och reste frågan om att man allvarligt måste förbättra hela systemet för den uppväxande generationens fostran och utbildning på grundval av undervisningens närmande till det produktiva arbetet.

Det angavs allvarliga åtgärder för att ytterligare konsolidera partiets led, stärka dess ledande roll i sovjetstaten och förbättra dess organisatoriska arbete.

På kongressen kritiserades skarpt bristerna i det ideologiska arbetet, framför allt dess isolering från det kommunistiska uppbyggets praktiska uppgifter, samt dogmatismen och bokstavs-träldomen. Kongressen ställde uppgiften att övervinna dessa brister och i grund förbättra hela det ideologiska arbetet genom att nära anknyta den teoretiska verksamheten, propagandan och agitationen till de aktuella behoven i kampen för kommunismen.

I kongressens beslut understrykes, att det är ideologernas och partiorganisationernas plikt att som sin ögonsten vårda den marxistisk-leninistiska teorins renhet, att oförsonligt bekämpa alla yttringar av borgerlig ideologi och förbättra stålsättningen av kadreerna i marxism-leninismens anda.

Kongressen införde smärre stadgeändringar, som var föranledda av partibyggets praktik, och beslutade att ett nytt partiprogram skulle förberedas.

SUKP:s tjugonde kongress var en stor historisk händelse, som inledde en ny viktig etapp i partiets liv, i sovjetlandets utveckling och i den internationella kommunistiska rörelsen och arbetarrörelsen. Den fastställde de konkreta uppgifterna för det kommunistiska uppbygget i Sovjetunionen samt utstakade vägarna för sovjetsystemets utveckling och stärkande.

Kongressen gav nya aspekter och lösningar åt en rad principiella huvudfrågor rörande den aktuella internationella utvecklingen och av bestämmande betydelse både för den dagsaktuella händelseutvecklingen och för de stora perspektiven.

Kongressen gjorde en vetenskaplig sammanfattning av de nya företeelserna i den samtida historiska situationen och gav prov på skapande utveckling av marxismen-leninismen genom att berika den revolutionära teorin med nya slutsatser och teser i frågor rörande partiets in- och utrikespolitik. Kongressen visade, att partiet och dess CK inte bara är ett kollektivt politiskt och organisatoriskt centrum utan också ett kollektivt centrum för den marxistiska teorins utveckling.

Kongressens beslut hade stort inflytande på hela partilivet och på det socialistiska sovjetsamhällets utveckling mot kommunismen.

Lästips

Fler utdrag ur *Chrusjtjov minns*:

[Skräckväldet](#) (kap. 3) – om kollektiviseringarna och ”den stora terrorn”

[Förspel till kriget](#) (kap 5) – bl a om Finska vinterkriget 1939-40

[Stora fosterländska kriget](#) (kap 6)

[Hungersnöd i Ukraina](#) (kap 7)

[Stalins sista år](#) (kap 8)

[Koreakriget](#) (kap 11) – ingår här i artikelsamling

[Ungern-upproret enligt Chrusjtjov](#) (kap. 15)

[Mao Tse-tung och schismen](#) (kap. 18)

Sovjet efter Stalin:

M Fahlgren: [Chrusjtjovs väg till makten](#)

Wolfgang Leonard: [Sovjet i omvandling 1952-1956](#)

Isaac Deutscher: [Ryssland efter Stalin. Del 1 – Bokslut över en era](#) och [Sovjetunionen efter Stalin](#) artikelsamling)

Berija-affären:

Resolution av SUKP:s CK: [Sovjetiska partiledningen om utrensningen av Berija](#) (juli 1953)

Isaac Deutscher: [Rättegången mot Berija: Den gamla vanliga visan?](#) (1954)

Avsnitten ”Berijas fall” och ”Följderna av Berijas fall” i Leonards [Sovjet i omvandling 1952-1956](#)

Jean-Jacques Marie: [Om fallet Berija](#). Utdrag ur Maries Berija-biografi.

Roy Medvedev: [Nikita Chrusjtjov](#) (avsnittet ”Maktkampen efter Stalin)

Se även (svenska Wikipedia): [Lavrentij Berija](#).

20:e partikongressen och dess konsekvenser:

Dokument:

[Chrusjtjovs tal 1956](#)

Beslut av SUKP:s CK 1956: [Om övervinnandet av personkulten och dess följder](#)
[Upprördhet i SUKP efter Chrusjtjovs hemliga tal -56.](#)

Historiska arbeten:

Roy Medvedev: [Tjugonde partikongressen – Före och efter](#)

Isaac Deutscher: [Chrusjtjov om Stalin,](#)

Martin Fahlgren: [Chrusjtjovs tal 50 år](#)

Roy Medvedev: [Tjugonde partikongressen – Före och efter](#)

[Kina, Albanien och Sovjetunionen 1956-57](#) (relationerna mellan KKP, AAP och SUKP efter Chrusjtjovs tal)